

PROBLEM PROTIVRAKETNE ODBRANE U ODNOSIMA RUSIJE I SJEDINJENIH DRŽAVA

APSTRAKT

Istorija problema protivrakete odbrane u odnosima Rusije i Sjedinjenih Država traje već nekoliko decenija. Njena savremena faza započinje 2007. godine, sa odlukom SAD da rasporede protivraketni sistem u Srednjoj i Istočnoj Evropi. U ovom radu nudimo pregled najznačajnijih trenutaka u razvoju protivrakete odbrane, da bismo zatim napravili analizu problema u pogledu tehnoloških i političkih aspekata. Osnovni argument je da rusko-američki dogovor o ovom pitanju izostaje jer SAD generalno vode politiku usmerenu ka degradaciji statusa nezavisne velike sile koji ima Rusija, a od koga ne želi da odustane. Protivraketu odbranu SAD, iako ova tehnološki nije sposobna da joj naškodi, Rusija vidi samo kao deo šireg korpusa mera Vašingtona usmerenih protiv nje. Pritom, kao sredstvo američkog „čišćenja“ „otpadničkih“ režima, protivraketa odbrana indirektno ugrožava Rusiju, jer ubrzava njeno dovođenje u strateško zaokruženje. Mogućnost prevazilaženja ovog problema i približavanja SAD i Rusije vidimo u zajedničkoj pretnji koju bi mogla da uputi rastuća Kina.

Ključne reči: protivraketa odbrana, nuklearno oružje, Rusija, Sjedinjene Države, „otpadničke“ države.

UVOD

Krajem novembra 2013. godine, ministar spoljnih poslova Rusije, Sergej Lavrov, izjavio je da bi u slučaju da Iran sprovede obaveze iz prethodno sklopljenog nuklearnog sporazuma² prestao da postoji razlog kojim

- 1 Vladimir Trapara, istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, e-mail: vtrapara@yahoo.com. Rad je deo rezultata istraživanja u okviru naučnog projekta osnovnih istraživanja Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije i međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, Projekat br. 179029 (za period: 2011–2014), finansiranog od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
- 2 U Ženevi 24. novembra 2013. grupa P5+1 (pet stalnih članica Saveta bezbednosti UN plus Nemačka) sklopila je privremeni sporazum sa Iranom, prema kome se ovaj obavezao da na

Sjedinjene Države pravdaju raspoređivanje svog sistema protivrakete odbrane u Evropi.³ Ipak, nije naišao na podudaran stav i na američkoj strani. U decembru je američki sekretar odbrane, Čak Hejgel, jasno rekao da će SAD nastaviti sa raspoređivanjem svog protivrakete sistema, bez obzira na napredak u razgovorima o nuklearnom programu Irana.⁴ Ovo je u direktnoj suprotnosti sa izjavom koju je dao predsednik SAD, Barak Obama, u okviru svog čuvenog praškog govora aprila 2009: „Dogod pretnja od Irana opstaje, mi ćemo nastaviti sa sistemom protivrakete odbrane koji je isplativ i dokazan... Ako se iranska pretnja eliminiše, imaćemo jaču osnovu za bezbednost, te će motiv koji pokreće izgradnju protivrakete odbrane u Evropi biti otklonjen“.⁵ Kraj 2013. i početak 2014. doneli su zaoštrenu retoriku i postupke Rusije i Sjedinjenih Država kada je o oblasti nuklearnog naoružanja reč, počev od upozorenja najviših zvaničnika Rusije da će ova zemlja odgovoriti nuklearnim oružjem u slučaju da bude napadnuta,⁶ te da niko ne treba da gaji iluziju da može vojnim putem da je nadvlada;⁷ preko potvrđenih, pa negiranih informacija da su u Kalinjingradskoj oblasti raspoređene rakete kratkog dometa tipa Iskander, najava Rusije o ponovnom pokretanju nuklearnog voza kao odgovora na američki Munjeviti globalni udar (*Prompt Global Strike – PGS*),⁸ pa do februarskog odašiljanja američkog razarača sa Idžis (*Aegis*) protivraketenim sistemom u

određeni rok zamrzne delove svog nuklearnog programa (pre svega one koji se odnose na dalje obogaćivanje uranijuma) u zamenu za ublažavanje međunarodnih sankcija prema ovoj zemlji.

- 3 “Lavrov: no need for European missile defense shield if Iran deal a success“, *RT*, November 25, 2013, Internet, <http://rt.com/news/lavrov-missile-shield-iran-265/ 7/2/2014>
- 4 “US to deploy ABM systems in Europe despite P5+1 deal with Iran“, *RT*, December 17, 2013, Internet, <http://rt.com/news/hagel-shoigu-missile-defense-356/ 7/2/2014>
- 5 “Remarks by President Barack Obama: Hradcany Square, Prague, Czech Republic“, The White House – Speeches and Remarks, April 5, 2009, Internet, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered 13/2/2014
- 6 Ovakvo upozorenje, koje je u skladu sa aktuelnom vojnom doktrinom Rusije, izneo je zamenik ruskog premijera, Dmitrij Rogozin. “Russia will use nukes in case of a strike“, *RT*, December 11, 2013, Internet, <http://rt.com/politics/nuclear-strike-attack-rogozin-053/ 7/2/2014>
- 7 Predsednik Rusije, Vladimir Putin, u svom obraćanju Savetu Federacije rekao je da je protivraketa odbrana odbrambena samo u imenu, a zapravo je ključna komponenta ofanzivnih strateških kapaciteta i zato narušava stratešku ravnotežu snaga: „Niko ne bi smeo da ima iluziju o dostizanju vojne superiornosti nad Rusijom; mi to nećemo dozvoliti. Rusija će odgovoriti na sve ove izazove, i tehnološke i političke“. “Presidential Address to the Federal Assembly“, President of Russia, December 12, 2013, Internet, <http://eng.kremlin.ru/news/6402 7/2/2014>
- 8 Munjeviti globalni udar (*Prompt Global Strike – PGS*) je jedan od najnovijih projekata Pentagona, zasnovan na strateškim projektilima (velikog dometa) koji umesto nuklearnih nose konvencionalne bojeve glave i kojima bi SAD bile u stanju da izvedu udar bilo gde na planeti u roku od jednog sata.

teritorijalne vode Španije, te novih upozorenja Rusije da bi se mogla povući iz sporazuma o smanjenju strateškog nuklearnog naoružanja (Novi START) ukoliko SAD nastave sa razvijanjem protivrakete odbrane.⁹ U jeku ovih dešavanja, i Kina je najavila ulazak u moguću novu trku u naoružanju koja bi bila isprovocirana američkim protivraketskim planovima, tako što je sredinom januara uspešno testirala hipersonični projektil za koji se tvrdi da je sposoban da probije protivraketski sistem.

Pitanje protivrakete odbrane već dugo je jedna od bitnih tema koje opterećuju odnose Sjedinjenih Država i Rusije, a njegova savremena faza započinje sa 2007. godinom i američkom najavom izgradnje protivraketskog štita na tlu Srednje i Istočne Evrope. Konstantno obeležje ove faze jeste, s jedne strane, protivljenje Rusije američkom sistemu uz argument da će on narušiti stratešku stabilnost zasnovanu na nuklearnom odvraćanju i, sa druge, negiranje Sjedinjenih Država da je ovaj sistem na bilo koji način uperen protiv Rusije, te da bi on služio isključivo za odbranu od projektila tzv. „otpadničkih država“ (*rogue states*), gde se u slučaju pretnje evropskog protivraketskog štita pre svega misli na Iran. Jasno je da u svetlu najnovijih događaja, gde bi dogovor o nuklearnom programu Irana značio da ova zemlja neće steći nuklearno oružje, pa samim tim ni biti pretnja koja je do sada služila kao ključni izgovor za američki protivraketski sistem u Evropi (kao i u citiranom Obaminom govoru), pitanje protivrakete odbrane dobija jednu novu dimenziju. Argumenti da je pomenuti američki sistem uperen protiv Rusije sada stiču realnu podlogu, pa je za očekivati da u narednom periodu ovo pitanje bude još veći kamen spoticanja u odnosima dveju sila.

U ovom radu pokušaćemo da odgovorimo na dva pitanja. Prvo, zašto između Sjedinjenih Država i Rusije nema i u skoroj budućnosti nije u izgledu da bude postignut dogovor o protivraketskoj odbrani, koji bi značio bitan korak napred u odnosima dveju zemalja? Drugo, zašto je protivraketska odbrana uopšte tako značajno pitanje, možda i problem broj jedan u rusko-američkim odnosima u poslednjih nekoliko godina? Rad će, pored nezaobilaznog Uvoda i Zaključka, biti podeljen u tri glavne celine. U prvoj se bavimo istorijatom protivrakete odbrane i dajemo osnovne konture problema, sa posebnim osvrtom na njegovu ulogu u rusko-američkim odnosima u najnovijoj fazi (od 2007. godine). U drugoj celini razmatramo tehnološke aspekte i izvodljivost protivrakete odbrane. U trećoj celini, sa stanovišta teorije i prakse međunarodnih odnosa, vršimo analizu protivrakete odbrane kao političkog problema u odnosima Rusije i SAD. Ova celina će nam i pružiti odgovore na prethodno postavljena pitanja.

9 Ovo upozorenje dao je Mihail Uljanov, visoki ruski zvaničnik zadužen za nuklearno razoružanje. "Russia threatens to quit START as US deploys Aegis destroyer to Spain", *RT*, February 2, 2014, Internet, <http://rt.com/news/destroyer-us-poland-start-treaty-530/7/2/2014>.

ISTORIJAT PROTIVRAKETNE ODBRANE

*Hladni rat – počeci, logika sigurnog uzajamnog uništenja (MAD),
ABM sporazum i Strateška odbrambena inicijativa (SDI)*

Opšte je poznato da je stupanje nuklearnog oružja na scenu 1945. godine iz korena izmenilo prirodu ratovanja. Ovo „apsolutno oružje“, kako ga je svojevremeno krstio Bernard Brodi, razlikuje se od svih ostalih ubojitih naprava po tome što može da u jednom potezu nanese ljudske žrtve i materijalnu štetu nesrazmerno velikog obima u odnosu na svoju količinu i cenu proizvodnje. No, ova osobina nuklearnog oružja će dobiti punu političku težinu tek u kombinaciji sa specifičnom vrstom nosača koja obezbeđuje da se ono može preneti preko velike razdaljine, velikom brzinom i da precizno pogodi cilj – balističkim projektilom. Preteče savremenih balističkih projektila koristila je nemačka vojska još krajem Drugog svetskog rata, a Sjedinjene Države i Sovjetski Savez ih sa svrhom nosača nuklearnih bojevih glava razvijaju od kraja 50-tih godina prošlog veka. U Kubanskoj krizi 1962. godine upravo su balistički projektili odigrali glavnu ulogu – malo je verovatno da bi ova kriza imala tu oštrinu i dramatičnost u odsustvu ove vrste nosača, tj. da su se supersile za isporuku (*delivery*) svojih nuklearnih bojevih glava oslanjale samo na bombardere. Usled primarnog značaja koji su balistički projektili do danas zadržali kao nosači nuklearnog oružja, neretko se može sresti da se oni uzimaju kao sinonim za nuklearno oružje uopšte, pri čemu najveću pažnju privlače interkontinentalni balistički projektili (ICBM).¹⁰ Oni se zahvaljujući svom ogromnom dometu (i preko 10 hiljada kilometara), koji omogućava da nuklearne supersile sa sopstvenih teritorija gađaju jedna drugu, nazivaju strateškim.

Sasvim je očekivano da, jednom kada novo ofanzivno oružje – u našem slučaju nuklearne bojeve glave na balističkim projektilima – stupi na scenu, počne i istraživanje mogućnosti odbrane od njega, tj. razvijanje specifičnog defanzivnog oružja koje bi mu se suprotstavilo. U praksi su dve supersile već na prelazu iz 50-ih u 60-te započele svoje programe protivrakete odbrane, a prvi slučaj uspešne vežbe presretanja balističkog projektila odigrao se u Sovjetskom Savezu 1961. godine. Amerikanci su u toku 60-ih godina pokrenuli program protivrakete odbrane od ograničenih nuklearnih napada, pod nazivom *Sentinel*,¹¹ dok su Sovjeti uspostavili

10 O istorijatu i vrstama balističkih projektila, videti: Dragan Petrović i Bogdan Stojanović, *Ravnoteža nuklearne moći SAD i Rusije (SSSR)*, Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2012, str. 57–62.

11 Ovaj sistem predviđao je projekte – presretače naoružane nuklearnim bojevim glavama, za odbranu velikih gradova od sovjetskog napada većeg obima. Steven A. Hildreth and Carl Ek, “Ballistic Missile Defense: Historical Overview“, Library of Congress Congressional Research Service, Washington DC, 2007, pp. 2–3.

svoj sistem A-135 za odbranu moskovske oblasti, koji je i danas u upotrebi. Mogućnost da protivraketa odbrana u nekom trenutku tehnološki nadmaši ofanzivne nuklearne projekte i praktično obezbedi državi koja bi je uspostavila neranjivost od nuklearnog napada, stvorila je jedan specifičan strateški problem kakav se ne može sresti ni kod jedne druge vrste naoružanja. Naime, proizvodnjom i operativnim razmeštanjem velikog broja (najpre na stotine, a zatim i hiljade) bojnih glava i njihovih balističkih nosača, Sjedinjene Države i Sovjetski Savez započeli su eru logike sigurnog uzajamnog uništenja (MAD). Ova logika podrazumeva da je svaka od supersila stekla sposobnost drugog udara (*second strike capability*), što znači da i nakon što primi na sebe razorni nuklearni udar protivnika može da uzvratiti preostalim projektilima i nanese protivniku štetu koja bi za njega bila neprihvatljiva. U ekstremnom vidu uzajamnih napada velikim brojem bojnih glava supersile bi uništile jedna drugu, a procenjeno je da bi svaki direktan oružani sukob supersila nosio rizik eskalacije upravo do ovakvog ekstremnog ishoda. Logika sigurnog uzajamnog uništenja stvorila je ofanzivno-defanzivni paradoks nuklearnog naoružanja – usled neminovnosti uništavajućeg uzvratnog udara, ofanzivno nuklearno oružje praktično je postalo neupotrebljivo za ofanzivu, te je njegova svrha postala izrazito defanzivna, tj. svedena je na odvratanje (*deterrence*) protivnika od napada.¹² Ovo ima za posledicu da protivraketa odbrana, iako joj samo ime kaže da je odbrambeno sredstvo, pri logici sigurnog uzajamnog uništenja automatski dobija ofanzivni karakter. Država koja bi stekla neranjivost od protivnikovih nuklearnih projektila, mogla bi da upotrebi svoje ofanzivne nuklearne snage bez straha od odmazde, čime bi strateška ravnoteža zasnovana na sigurnom uzajamnom uništenju, koja praktično štiti *status quo* i čuva mir između nuklearnih supersila, bila narušena.

Upravo ovom logikom su se rukovodile Sjedinjene Države kada su 1967. godine predložile Sovjetima sklapanje sporazuma koji bi zabranio protivraketa odbranu i time sačuvao stratešku stabilnost. Ostalo je zabeleženo da su sovjetski predstavnici bili zabezegnuti ovim predlogom, jer nisu shvatali kako jedno defanzivno sredstvo, kakvo je protivraketa odbrana, može da ima ofanzivni karakter.¹³ Ipak, već 1972. će biti potpisan čuveni Sporazum o ograničenju antibalističkih sistema (poznat kao ABM sporazum), kao deo šireg procesa pregovora o kontroli nuklearnog naoružanja koji je porodilo sporazume o ograničenju strateškog naoružanja, SALT 1 i 2. Ovaj

12 Tezu o strogo defanzivnom karakteru nuklearnog oružja i odvratanju kao njegovoj jedinoj svrsi elaborirao je Kenet Volc. Videti: Kenneth N. Waltz, "Nuclear Myths and Political Realities", *The American Political Science Review*, Vol. 84, No. 3, September 1990, pp. 731-745.

13 Sastanak na kome su SAD uputile pomenuti predlog odigrao se 1967. u Nju Džersiju. Američku delegaciju predvodio je predsednik Džonson, a sovjetsku premijer Kosigin. Barry Blechman and Jonas Vaicikonis, "Unlocking the road to zero: US-Russian cooperation on missile defenses", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 66(6), 2010, pp. 25-26.

sporazum ne zabranjuje u potpunosti protivrakete odbranu, već onu koja bi bila usmerena na zaštitu cele nacionalne teritorije (ili pojedinog regiona, osim u ugovoru naznačenih). On ograničava države potpisnice samo na po dva protivraketa sistema – za odbranu prestonica i po jedne raketne baze, pri čemu bi svaka imala maksimalno 100 projektila – presretača.¹⁴ Dve godine kasnije, dve sile potpisuju Protokol kojim svode broj dozvoljenih sistema protivrakete odbrane na po jedan, jer u međuvremenu nijedna od njih nije uspela da dovrši drugi sistem.¹⁵ SAD će se opredeliti za odbranu raketne baze u okviru naslednika *Sentinel*-a, sistema *Safeguard* (koji će već 1975. napustiti jer se pokazao neisplativim),¹⁶ dok će se Sovjeti odlučiti za odbranu Moskve pomenutim A-135 sistemom.

1983. godine, predsednik SAD, Ronald Regan, otvara novo poglavlje u istoriji protivrakete odbrane, lansirajući veoma ambiciozan program Strateške odbrambene inicijative (SDI). Ovaj projekat podrazumevao je uspostavljanje globalnog protivrakete štita, zasnovanog na velikom broju presretača, od kojih bi dobar deo bio raspoređen u svemiru (otuda popularni naziv „Rat zvezda“), uključujući i presretače u vidu laserskih i rendgenskih zraka. To bi značilo da SAD praktično odustaju od logike sigurnog uzajamnog uništenja i stavljaju naglasak na odbranu od sovjetskih projektila, što bi im dalo prednost u potencijalnom nuklearnom sukobu. Ovaj projekat nikada nije ostvaren, tj. ostao je na nivou istraživanja, ali je svejedno izvršio psihološki pritisak na sovjetske lidere. Strah Rusa od američke protivrakete odbrane, kakav vidimo danas, praktično se javlja već od ove Reganove inicijative. Uloge supersila obrnule su se u odnosu na vreme inicijalnog američkog predloga sa kraja 60-ih – sada će sovjetska (kasnije ruska) strana biti ta koja će insistirati na poštovanju zabrane protivrakete odbrane i očuvanju strateške stabilnosti putem logike sigurnog uzajamnog uništenja. Ovo je došlo do izražaja već prilikom susreta Gorbačova sa Reganom 1986. u Rejkjaviku, kad je Gorbačov pokušao da uslovi učešće SSSR u nuklearnom razoružanju odustajanjem SAD od SDI, što Regan nije prihvatio, pa su pregovori propali.¹⁷ Ipak, kraj Hladnog rata i popuštanje tenzija u sovjetsko-američkim odnosima, te spoznaja o tehnološkoj neizvodljivosti ovog programa, dovela je do postepenog napuštanja SDI na prelazu iz 80-ih u 90-te godine. Ovo nije značilo i kraj istorije protivrakete odbrane; promene političkog

14 Videti: *Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems (ABM Treaty)*, Internet, <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abm/abm2.html> 10/2/2014

15 Steven A. Hildreth and Carl Ek, “Ballistic Missile Defense: Historical Overview“, op. cit., p. 2.

16 Ibid, p. 3.

17 Barry Blechman and Jonas Vaicikonis, “Unblocking the road to zero: US-Russian cooperation on missile defenses“, op. cit., p. 26.

miljea u posthladnoratovskom periodu će, umesto da otklone motive za njeno razvijanje, zapravo dati potpuno nova opravdanja za njega, barem kad su Sjedinjene Države u pitanju.

Posle Hladnog rata – izmena prirode pretnji, povlačenje SAD iz ABM sporazuma, Nacionalna protivraketa odbrana (NMD)

Jedan od razloga zbog kojih su Sjedinjene Države obustavljale svoje projekte protivrakete odbrane u toku Hladnog rata bio je tehnološke prirode – procena o tehničkoj neizvodljivosti efikasne odbrane, time i njenoj neisplativosti. Novo doba, međutim, donosi informatičku revoluciju u vojnim poslovima, pa je tako postalo moguće primeniti neke od novih tehnologija i u oblasti protivrakete odbrane.¹⁸ Pre svega kada je reč o detekciji lansiranja projektila i preciznom navođenju na njih antibalističkih presretača koji ne bi nosili bojevu glavu i bili bi zasnovani na *hit-to-kill* tehnologiji, koja podrazumeva uništenje balističkog projektila kinetičkom energijom od samog sudara sa presretačem (o ovoj tehnologiji više kasnije). No, protiv koga bi ova revolucionisana protivraketa odbrana bila uperena, sada kad više nema sovjetske pretnje? U prvih par godina nakon Hladnog rata, najpreča briga Sjedinjenih Država bila je vezana za potencijalno izbijanje haosa na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza, te moguće slučajno lansiranje, ili pak ono koje bi došlo od strane neke odmetnute grupacije sa teritorije Rusije ili neke od bivših sovjetskih republika koje su (privremeno) imale nuklearne bojeve glave u posedu. Kao naslednik SDI, jedno vreme je postojao program GPALS usmeren upravo protiv te vrste pretnji.¹⁹ Međutim, sa postepenom stabilizacijom prilika na prostoru bivšeg SSSR i ruskim stavljanjem pod kontrolu svih bivših sovjetskih nuklearnih glava, fokus se pomera ka drugoj vrsti pretnji – onoj koja bi došla od „otpadničkih“ država (*rogue states*), ako bi ove u procesu proliferacije stekle nuklearno naoružanje.

Potreba za zaštitom od ove vrste aktera, a u pitanju su režimi u državama manje i srednje moći koji se nalaze u neprijateljskim odnosima sa Sjedinjenim Državama (videćemo kasnije gde leže koreni ovog neprijateljstva), javila se već u toku Zalivskog rata 1991, kada je Irak uspeo da nanese izvesne gubitke koalicionim snagama upotrebom taktičkih projektila (kratkog dometa) tipa *Scud*. Kako je još

18 Philip H. Gordon, “Bush, Missile Defence and the Atlantic Alliance“, *Survival*, Vol. 43, No. 1, Spring 2001, p. 20; Charles L. Glaser and Steve Fetter, “National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy“, *International Security*, Vol. 26, No. 1, Summer 2001, pp. 42-43.

19 *Global Protection Against Limited Strikes (GPALS)*, je program lansiran od strane administracije Džordža Buša starijeg, a Klintonova administracija ga je 1993. godine obustavila iz finansijskih razloga. Ibid, pp. 19-20.

nekoliko „otpadničkih“ država u to vreme posedovalo balističke projekte, a sumnjalo se da razvijaju i one srednjeg i dugog dometa, te da paralelno s tim poseduju ili razvijaju oružje za masovno uništenje, uključujući i nuklearno, Sjedinjene Države su rešile da ozbiljno razmotre protivrakete odbranu kao opciju za suočavanje s ovom pretnjom. U prilog opredeljenju za protivrakete odbranu kao najbolje sredstvo protiv „otpadničkih“ režima najčešće je navođen argument da su ovi režimi iracionalni, te ih je stoga nemoguće odvratiti logikom sigurnog uzajamnog uništenja.²⁰ To ne znači da bi strategija odvracanja u potpunosti bila zamenjena strategijom odbrane; samo što bi ovo bila druga vrsta odvracanja – odvracanje uskraćivanjem (*deterrence by denial*), čiji cilj je da obeshrabri protivnika da pokuša raketni napad na SAD (ako ne i da uopšte razvije tehnologiju za to) stavljanjem u izgled uspešnog suprotstavljanja takvom napadu od strane protivrakete sistema, umesto klasičnog odvracanja kaznom (*deterrence by punishment*), prisutnog kod sigurnog uzajamnog (ili jednostranog) uništenja.²¹ No, ostalo je da se napravi procena koliko je pretnja samim Sjedinjenim Državama od strane eventualnih novih članica nuklearnog kluba realna.

U tu svrhu je 1995. objavljena je Nacionalna obaveštajna procena (NIE) 95-19, prema kojoj „nijedna država, sem velikih deklariranih nuklearnih sila u sledećih 15 godina neće da razvije ili na drugi način stekne balistički projektil koji bi mogao da zapreti 48 kontigentnih država i Kanadi“.²² Ova procena naišla je na kritike uticajnih grupa u Vašingtonu koje su lobirale za protivrakete odbranu (pre svega onih iz Republikanske partije), pa se neće dugo čekati na novu, radikalno drugačiju procenu, koja će opravdati uvođenje Nacionalne protivrakete odbrane. Ovu procenu 1998. dala je dvopartijska Ramsfeldova komisija (na čelu sa bivšim, a i budućim sekretarom odbrane, Donaldom Ramsfeldom). U njoj stoji da „novo strateško okruženje sada daje balističkim silama u nastajanju kapacitet da, kroz kombinaciju unutrašnjeg razvoja i spoljne pomoći, steknu sredstva za napad na SAD (sa nuklearnim ili biološkim teretom) kroz oko 5 godina od odluke da steknu takvu sposobnost (10 godina u slučaju Iraka). Tokom ovih godina, SAD ne bi morale da budu svesne da je takva odluka doneta“.²³ Usvajanju ove procene doprinele su

20 Koje bi u ovom slučaju zapravo bilo sigurno jednostrano uništenje, pošto niko nije ozbiljno računao na mogućnost da neka od manjih država može sebi da priušti broj bojevitih glava i nosača potrebnih da uništi Sjedinjene Države. Otuda je ovde posredi asimetričan odnos. Nik Hynek, “Missile Defence Discourses and Practices in Relevant Modalities of 21st Century Deterrence“, *Security Dialogue*, Vol. 41, No. 4, August 2010, pp. 442-443.

21 Autor ove podele je Glen Snajder. Ibid, pp. 439-440.

22 Navedeno prema: Wyn Q. Bowen, “Missile defence and the transatlantic security relationship“, *International Affairs*, Vol. 77, No. 3, July 2001, p. 486.

23 Navedeno prema: Ibid, pp. 486-487.

nuklearne probe Indije i Pakistana do kojih je došlo nešto ranije, a naknadno opravdanje dao joj je pokušaj (doduše neuspešan) Severne Koreje da pomoću svoje Taepo-dong rakete pošalje satelit u Zemljinu orbitu. Pod uticajem procene Ramsfeldove komisije porasla je podrška protivraketoj odbrani u Vašingtonu, te 1999. Kongres usvaja, a predsednik Klinton potpisuje Akt o nacionalnoj protivraketoj odbrani (NMD) u kome je predviđeno uspostavljanje sistema Nacionalne protivrakete odbrane koji bi štitio teritoriju SAD od ograničenog balističkog napada, „slučajnog, neovlašćenog, ili namernog“.²⁴ Ipak, Klintonova administracija neće rasporediti NMD, već će u septembru 2000. odluku o tome prepustiti svojoj naslednici, pravdajući se nedovoljnim informacijama o „tehničkoj spremnosti i operativnoj efikasnosti“ novog sistema, te neuspehim testovima.²⁵ Sprovedenje zamisli o Nacionalnoj protivraketoj odbrani u praksi postaće zadatak administracije Džordža Buša mlađeg.

Jedna od dilema koju je Klintonova administracija imala pri odlučivanju o raspoređivanju NMD bila je: šta će biti sa ABM sporazumom? Da li pokušati postići dogovor sa Rusijom radi njegove izmene na način koji bi dozvolio NMD, ili se potpuno povući iz ovog sporazuma?²⁶ Za Buša zato nije bilo dileme, jer je NMD bila jedan od prioriteta njegove administracije. Stoga će on 2002. najpre najaviti istupanje šest meseci unapred, a zatim će Sjedinjene Države i istupiti iz ABM sporazuma. Kakva je bila reakcija Rusije na ovo? Iako Sovjetskog Saveza i Hladnog rata više uveliko nije bilo, odnos Rusije i Sjedinjenih Država kao dve ubedljivo najjače nuklearne sile nastavio je da se zasniva na logici sigurnog uzajamnog uništenja.²⁷ U toku devedesetih bilo je nekoliko pokušaja da se uspostavi saradnja SAD i Rusije u oblasti protivrakete odbrane, ali je ruska strana konstantno odbijala dogovor koji bi podrazumevao da Rusija pristaje na bilo kakav jednostrani američki sistem protivrakete odbrane, kao i izmene ABM sporazuma koje bi takav sistem dozvolile.²⁸ Stoga je povoljna okolnost za Bušovu administraciju bila činjenica da se desio 11. septembar, koji je ruski predsednik Putin iskoristio kao povod da inicira rusko-

24 Charles L. Glaser and Steve Fetter, “National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy“, op. cit., pp. 45-46.

25 Wyn Q. Bowen, “Missile defence and the transatlantic security relationship“, op. cit., p. 491; Philip H. Gordon, “Bush, Missile Defence and the Atlantic Alliance“, op. cit., pp. 17-18.

26 Ibid, pp. 487-488.

27 Iz čega sledi da dva bivša hladnoratovska protivnika nisu prevazišla sve nesuglasice, te da i dalje jedan drugog posmatraju kao strateške protivnike, umesto kao saveznike, inače ne bi videli pretnju u nuklearnom naoružanju (kao i protivraketoj odbrani) druge strane. No, o rusko-američkom rivalitetu kasnije.

28 Videti: Barry Blechman and Jonas Vaicikonis, “Unblocking the road to zero: US-Russian cooperation on missile defenses“, op. cit., pp. 28-30.

američko približavanje na osnovu zajedničke borbe protiv terorizma, te je reakcija Rusije na povlačenje SAD iz ABM sporazuma ostala dosta mlaka. Isto važi i za raspoređivanje elemenata NMD – presretača u bazama Fort Grili na Aljasci i Vandenberg u Kaliforniji – do koga je napokon došlo u jesen 2004. godine. To je ujedno i poslednji potez SAD vezan za raspoređivanje protivrakete odbrane koji nije naišao na oštru reakciju Rusije. Pored opšteg pogoršanja rusko-američkih odnosa i asertivnijeg nastupa Rusije na međunarodnoj sceni u drugoj polovini prve decenije 21. veka, na status protivrakete odbrane kao spornog pitanja broj jedan između Moskve i Vašingtona utiče i planirana geografska lokacija Treće pozicije (pored Kalifornije i Aljaske) američke NMD – na tlu Srednje Evrope, tj. u Češkoj i Poljskoj.

Džordž Buš i Treća pozicija – planovi o protivraketenom štitu u Češkoj i Poljskoj

U januaru 2007. administracija SAD je, nakon višegodišnjih konsultacija unutar sopstvenog spoljnopolitičkog establišmenta i sa vladama Češke i Poljske, i zvanično predložila uspostavljanje Treće pozicije protivraketenog sistema, na tlu Evrope.²⁹ Konkretno, radilo se o deset kopnenih presretača (*Ground-based Interceptors – GBI*) u Poljskoj i radaru u Češkoj, a ovaj sistem bio bi primarno uperen protiv balističkih kapaciteta Irana. Rusija se odmah žestoko usprotivila ovoj inicijativi uz argumente da bi ona ugrozila njene nuklearne kapacitete za odvratanje i time narušila stratešku stabilnost u Evropi, na šta su Sjedinjene Države odgovorile da planirani sistem nikako nije uperen protiv Rusije, već protiv Irana i drugih „otpadničkih“ država. Ovo će u narednom periodu, praktično do danas, biti konstantno ponavljane fraze u rusko-američkom dijalogu o protivraketenj odbrani. Rusija se, istina, nijednog trenutka nije protivila protivraketenj odbrani uopšte, već onoj koju bi SAD jednostrano rasporedile, bez uvažavanja bezbednosnih interesa Rusije. Naime, rusko protivljenje biće lakše razumeti ako uzmemo u obzir promenjenu prirodu strateškog odnosa Rusije i SAD posle Hladnog rata. Dok su Amerikanci nekad bili inferiorni u odnosu na nadmoć sovjetskih konvencionalnih trupa u Evropi, sada se Rusija tako oseća u odnosu na NATO trupe na svojim zapadnim granicama, te se pojačano oslanja na nuklearno odvratanje, čak i od konvencionalnog napada.³⁰

Stoga će Moskva već sredinom 2007. izaći sa predlogom zajedničkog protivraketenog sistema, koji bi za početak koristio radar Gabala u Azerbejdžanu.

29 Steven A. Hildreth and Carl Ek, “Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe“, Library of Congress Congressional Research Service, Washington DC, 2009

30 O razlici ruske nuklearne strategije u odnosu na američku, videti: Vladimir Trapara, „Perspektive nuklearnog razoružanja u svetlu protivrečnih strategija nuklearnih sila“, *Međunarodna politika*, god. 63, br. 1145, januar-mart 2012, str. 113-118.

Ovakav predlog predsednik Putin dao je Bušu na sastanku u Kenebunkportu jula 2007. Iako Vašington nije odbio ponudu korišćenja Gabale, nije želeo da je prihvati kao alternativu za sopstveni protivraketni sistem, te problem nije prevaziđen. Naprotiv, rusko-američki odnosi će se u 2008. godini dodatno pogoršati zaključno sa Rusko-gruzijskim ratom u avgustu mesecu, a pitanje protivrakete odbrane imaće svoj udeo u tome. Dramatičnost ovog problema nagovestio je sam Putin, kada je u jesen 2007. jednom prilikom uporedio američke planove o protivraketoj odbrani sa Kubanskom raketnom krizom,³¹ dok je njegov naslednik Medvedev godinu dana kasnije zapretio raspoređivanjem projektila tipa *Iskander* u Kalinjingradu kao odgovor na ove planove.³²

Odnosi sa Rusijom nisu bili jedina poteškoća za raspoređivanje Treće pozicije. Evropski saveznici SAD izražavali su sumnju u ovaj projekat po više osnova – tehničke izvodljivosti i isplativosti, ozbiljnosti pretnje od Irana, američkog jednostranog postupanja (oni bi preferirali NATO protivraketni štit), naravno i straha od kvarenja odnosa sa Rusijom.³³ Takođe, ni usvajanje dogovora od strane domaćina planiranog sistema, Češke i Poljske, nije išlo glatko. I tamošnji političari i javno mnjenje imali su rezerve prema projektu, tražeći paralelno garancije za spostvenu bezbednost ukoliko se zbog odluke da ugoste elemente američke protivrakete odbrane nađu na meti Rusije.³⁴ Naposletku će Sjedinjene Države sa Češkom potpisati sporazum o instaliranju radara u julu 2008, dok će Poljska prihvatiti presretače tek u avgustu iste godine, očigledno pod uticajem Rusko-gruzijskog rata, jer je samo mesec dana ranije izgledalo da Poljska definitivno odbija da potpiše sporazum.³⁵ Ipak, ni Česi, ni Poljaci nisu ratifikovali potpisane sporazume (u Češkoj je to učinio samo jedan od dva doma parlamenta), usled neizvesnosti hoće li SAD i u toku sledeće administracije ostati verni raspoređivanju Treće pozicije.³⁶ Kasnije će se ispostaviti da je to bio i kraj ovog projekta, za šta je najviše zaslužan novi predsednik Sjedinjenih Država, koji je još u toku kampanje bio skeptičan prema njemu, a pobedom na izborima u novembru 2008. doći će u poziciju da započne

31 “Russia compares U.S. missile plans to Cuban crisis“, *RT*, October 27, 2007, Internet, <http://rt.com/news/russia-compares-us-missile-plans-to-cuban-crisis/> 11/2/2014

32 “Talks to resume on missile defence“, *RT*, November 12, 2008, Internet, <http://rt.com/news/talks-to-resume-on-missile-defence/> 11/2/2014

33 Steven A. Hildreth and Carl Ek, “Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe“, op. cit., pp. 16-19.

34 Ibid, pp. 15-16.

35 Ibid, pp. 10-11. Sporazum sa Poljskom predvideo je da SAD ovoj isporuče sistem *Patriot* protiv projektila kratkog dometa, u zamenu za njeno pristajanje da ugosti američke presretače.

36 Ibid, pp. 9-14.

potpuno novi kurs, kako po pitanju protivrakete odbrane, tako i u odnosima sa Rusijom – Barak Obama.

Barak Obama i „resetovanje“ odnosa sa Rusijom
– *Evropski fazni prilagodljivi pristup (EPAA)*

„Resetovanje“ odnosa Sjedinjenih Država sa Rusijom, u smislu prevazilaženja napetosti koja se nagomilala u toku nekoliko poslednjih godina i kulminirala sa Rusko-gruzijskim ratom, te uspostavljanja saradnje u oblastima gde dve države imaju zajednički interes, Obama je najavio već u decembru 2008. Na Minhenskoj bezbednosnoj konferenciji u februaru 2009, potpredsednik Džozef Bajden takođe će upotrebiti ovaj izraz u istom značenju, a marta meseca u Ženevi državni sekretar SAD, Hilari Klinton, i ministar spoljnih poslova Rusije, Sergej Lavrov, simbolično će pritisnuti „reset“ dugme i najaviti novu epohu u međusobnim odnosima. Ova epoha, međutim, trajaće kratko.³⁷ U toku 2–3 godine koje su usledile, SAD i Rusija jesu uspele da približe stavove po više pitanja i uspostave jedan novi duh saradnje kakav nije postojao još od prvih godina nakon Hladnog rata, ali je niz gorućih problema opstao i naposljetku uspeo da rasprši taj duh. Jedan od tih gorućih problema je i protivraketa odbrana.

Jedan od prioriteta Vašingtona u okviru „resetovanja“ bilo je zaključenje novog ugovora o smanjenju strateškog nuklearnog oružja, pošto je onaj postojeći (START I) isticao u decembru 2009. Ruska strana je već u prvim razgovorima o novom ugovoru stavila do znanja da povezuje pitanje protivrakete odbrane sa daljim nuklearnim razoružanjem, te da će na novi ugovor staviti svoj potpis jedino ako SAD potpuno napuste svoje planove o sistemu u Češkoj i Poljskoj.³⁸ Na ruku eventualnom dogovoru išlo je to što Obamina administracija nije bila nimalo entuzijastična prema Trećoj poziciji, ali se njena kritika iste ticala pre svega tehničkih pitanja – koliko bi protivraketni štiti u Češkoj i Poljskoj bio isplativ i efikasan protiv iranske pretnje.³⁹

37 Za retrospektivu perioda „resetovanja“ uoči novog zahlađenja odnosa Rusije i SAD, videti: Vladimir Trapara, „Odnosi Sjedinjenih Država i Rusije u Obaminom drugom mandatu“, *Međunarodna politika*, god. 64, br. 1151, jul-septembar 2013, str. 52-55.

38 Tako su Rusi u junu 2009. glatko odbili predlog američkog sekretara odbrane, Roberta Gejtsa, da ruski radari postanu deo američkog protivrakete sistema. Ministarstvo spoljnih poslova Rusije tom prilikom je izjavilo da ne želi da učestvuje u sistemu koji je uperen protiv njenih nuklearnih kapaciteta za odvratanje. „Moscow dismisses plan for US shield in Russia“, *RT*, June 12, 2009, Internet, <http://rt.com/usa/moscow-dismisses-plan-for-us-shield-in-russia/12/2/2014>

39 Steven A. Hildreth and Carl Ek, „Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe“, op. cit., pp. 3-4.

Rusima to nije bilo dovoljno, jer i dalje nisu znali ostaju li Amerikanci verni svom projektu, ili će ga napustiti i možda zameniti novim, takođe neizvesno kakvim. U martu mesecu u medijima se pojavila priča o tajnom Obaminom pismu Medvedevu, koje je sadržalo ponudu da SAD odustanu od Treće pozicije, u zamenu za podršku Rusije pooštavanju sankcija Iranu.⁴⁰ Ovo su naknadno obe strane demantovale, ali će razvoj događaja ispasti takav kao da je ovaj dogovor zaista postojao. Sastanci Obame i Medvedeva u Londonu u aprilu i u julu u Moskvi ostavili su utisak da dve zemlje mogu da nađu zajednički jezik po pitanju protivrakete odbrane; na ovom drugom sastanku čak je usvojena i zajednička izjava dvojice predsednika o saradnji u ovoj oblasti. Nakon studije objavljene na proleće, po kojoj Treća pozicija nije dorasla iranskoj pretnji⁴¹ i glasina koje su se početkom leta pronele u nekim poljskim desničarskim medijima da će Obama odustati od štita u češkoj i Poljskoj,⁴² 17. septembra 2009. napokon je obelodanjena dugo čekana odluka – SAD napuštaju pomenuti sistem u korist novog Evropskog faznog prilagodljivog pristupa (*European Phased and Adaptive Approach – EPAA*).⁴³

Novi sistem zove se „fazni“, jer je njegovo raspoređivanje prvobitno planirano u četiri faze:

- Prva faza (do 2011): raspoređivanje postojećih presretača SM-3 Blok IA u okviru mornaričkog Idžis (*Aegis*) sistema, kao i radara AN/TPY-2, protiv regionalnih balističkih pretnji;
- Druga faza (do 2015): raspoređivanje (nakon testiranja) novih presretača SM-3 Blok IB u okviru mornaričkih i kopnenih sistema, te naprednijih senzora, radi odbrane od projektila kratkog i srednjeg dometa;⁴⁴

40 “Obama Offered a Deal to Russia in Secret Letter“, by Peter Baker, International New York Times, March 2, 2009, Internet, http://www.nytimes.com/2009/03/03/washington/03prexy.html?_r=1& 12/2/2014

41 U pitanju je izveštaj EastWest instituta, u kome rade i ruski i američki stručnjaci. “Anti-missiles in Europe: unneeded, ineffective, harmful“, *RT*, May 19, 2009, Internet, <http://rt.com/politics/anti-missiles-in-europe-unneeded-ineffective-harmful/ 12/2/2014>

42 “Anti-missile defence plans in Eastern Europe ditched – newspaper“, *RT*, July 10, 2009, Internet, <http://rt.com/usa/anti-missile-defence-plans-in-eastern-europe-ditched-newspaper/ 12/2/2014>

43 Kritičari ovog poteza podigli su prašinu oko toga što je Obama na 70-godišnjicu ulaska sovjetskih trupa u Poljsku, u pola noći probudio poljskog premijera Donalda Tuska da bi mu saopštio odluku o odustajanju SAD od Treće pozicije. “Warsaw simmers as Moscow enjoys reset with America“, by Robert Bridge, *RT*, October 7, 2009, Internet, <http://rt.com/usa/warsaw-simmers-moscow-reset/ 13/2/2014>

44 Naknadno je odlučeno da se kopneni presretači u okviru ove faze rasporede u Rumuniji.

- Treća faza (do 2018): raspoređivanje (nakon razvoja i testiranja) novih presrećaća SM-3 Blok IIA, protiv projektila srednjeg dometa;⁴⁵
- Četvrta faza (do 2020): raspoređivanje (nakon razvoja i testiranja) novih presrećaća SM3 Blok IIB, sposobnih da se, pored projektila srednjeg dometa, suprotstave i potencijalnim ICBM pretnjama teritoriji SAD.⁴⁶

Novi sistem se zove i „prilagodljivi“, jer je pretpostavljeno da će u toku godina svog raspoređivanja moći bolje da prati razvoj balističkih projektila Irana (i drugih „otpadničkih“ država), te na taj način bude efikasniji protiv njih. Ovo je elaborirao Robert Gejts u članku u *Njujork Tajmsu*, ubrzo nakon odluke o lansiranju EPAA. Po njemu, stari sistem nije bio odgovarajući, jer je predviđao odbranu samo od projektila dugog dometa, pri čemu bi postao operativan tek 2017. U međuvremenu bi ovaj sistem zaostajao za iranskim projektilima kratkog i srednjeg dometa, koji su uveliko u razvoju. Novi sistem bi relativno brzo bio osposobljen za suprotstavljanje postojećim iranskim kapacitetima, a nadalje bi bio unapređivan radi prilagođavanja novim pretnjama. U svakoj od planiranih faza bilo bi raspoređeno znatno više presrećaća, umesto samo deset, koliko je planirano u okviru Treće pozicije. Gejts je naglasio i to da ruske primedbe nisu igrale nikakvu ulogu u promeni plana, iako bi podrška Rusije novom planu bila dobrodošla, te zaključuje da novim sistemom SAD ne samo da ne odustaju od protivrakეტne odbrane u Evropi, već je jaćaju.⁴⁷

Iako je Rusija isprva bila zadovoljna amerićkim napušćanjem starog sistema i odgovorila odustajanjem od razmešćanja projektila u Kalinjingradu, ubrzo će poćeti da traži više informacija o novom sistemu, nesigurna u to da joj on neće postati pretnja u nekom trenutku. Ruse je najviše brinula pomenuta četvrta faza, jer su procenili da bi ona mogla da ugrozi njihove ICBM.⁴⁸ Stoga će Moskva iznova tražiti povezivanje pitanja protivrakეტne odbrane sa daljim nuklearnim razoružanjem, na način da naslednik START-a (o kome su konsultacije bile u toku) predvidi ogranićenje i za odbrambene snage. Izostanak dogovora sa Amerikancima o ovome

45 Naknadno je odlučeno da se kopneni presrećaći u okviru ove faze rasporede u Poljskoj.

46 “Fact Sheet on U.S. Missile Defense Policy: A ‘Phased, Adaptive Approach’ for Missile Defense in Europe“, The White House – Statements and Releases, Internet, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/FACT-SHEET-US-Missile-Defense-Policy-A-Phased-Adaptive-Approach-for-Missile-Defense-in-Europe/ 13/2/2014

47 “A Better Missile Defense for a Safer Europe“, by Robert M. Gates, *International New York Times*, September 20, 2009, Internet, <http://www.nytimes.com/2009/09/20/opinion/20gates.html> 13/2/2014

48 Jeffrey Mankoff, “The politics of US missile defense cooperation with Europe and Russia“, *International Affairs*, Vol. 88, No. 2, 2012, pp. 339-340.

biće ključni razlog što novi sporazum nije potpisan pre isteka starog (5. decembra 2009) i što će početkom 2010. njegovo potpisivanje u celini biti dovedeno u pitanje. Najveća kriza izbila je u februaru 2010, kada su Rusi (kako sami tvrde) putem medija saznali da su Sjedinjene Države sa Rumunijom dogovorile da ova zemlja ugosti američke presretače.⁴⁹ Od tog trenutka, Rusija počinje još glasnije da insistira na rešavanju problema protivrakete odbrane kao uslovu za potpisivanje naslednika START-a, što je došlo do izražaja i u dramatičnom telefonskom razgovoru krajem februara, kada je Obama odbio da pristane na Medvedevljeve uslove.⁵⁰ Ipak, već 13. marta dolazi do novog razgovora dvojice predsednika, u kome je postignut kompromis, koji će biti verifikovan prilikom posete Hilari Klinton Moskvi nekoliko dana kasnije. Kompromisno rešenje podrazumevalo je da se ruski interesi priznaju unošenjem u preambulu sporazuma posebne odredbe o vezi između defanzivnog i ofanzivnog naoružanja. Iako ova odredba u pravnom smislu ne ograničava američku protivraketu odbranu, ona bi dala pravo Rusiji da se, ako u nekom trenutku oceni da su SAD otišle predaleko sa svojim planovima, povuče iz sporazuma pod izgovorom da je narušen duh preambule. Objasnjenje za ovakav zaokret Rusije dao je Dimitrij Trenjin. Po njemu, Rusi su u februaru pokušavali da pritisnu Obamu, misleći da će on pristati na dodatne ustupke iz razloga što se bliži nuklearni samit u Vašingtonu (u aprilu).⁵¹ Kako on to nije učinio, zadovoljili su se pomenutim rešenjem iz preambule, pa su dvojica predsednika svečano potpisala Novi START u Pragu, 8. aprila.

Ako je početkom 2009. zaista postojao dogovor – američko odustajanje od Treće pozicije u zamenu za rusku podršku oko Irana, juna 2010. on je i ostvaren, jer je Rusija u Savetu bezbednosti UN glasala za pooštavanje sankcija Iranu. Inače, u toku procesa ratifikacije Novog START-a, razgovori o mogućem prevazilaženju nesuglasica i uspostavljanju saradnje dve države u oblasti protivrakete odbrane uglavnom su stagnirali, sa izuzetkom samita NATO i Saveta NATO-Rusija sredinom novembra u Lisabonu. Na ovom samitu, dogovoreno je da se kapaciteti protivrakete

49 "Russia hits Latin American trail as US remains mute on missile defense", by Robert Bridge, *RT*, February 17, 2010, Internet, <http://rt.com/usa/russia-latin-american-us/13/2/2014>; Rumunskom pristanku na ovaj dogovor doprinela je pobeda Trajana Baseskua na predsedničkim izborima. Dragan Petrović i Bogdan Stojanović, *Ravnoteža nuklearne moći SAD i Rusije (SSSR)*, op. cit., str. 175-176.

50 Ostalo je zabeleženo da Obamu njegovi savetnici nikada nisu videli tako ljutog, kakav je bio nakon prekida telefonskog razgovora u kome je izostao dogovor koji je u jednom trenutku delovao izvesno. "Twists and Turns on Way to Arms Pact with Russia", by Peter Baker, *The New York Times*, March 26, 2010, Internet, <http://www.nytimes.com/2010/03/27/world/europe/27start.html> 13/2/2014

51 Ibid.

odbrane pojedinačnih NATO članica integrišu u ukupne odbrambene kapacitete NATO, što bi praktično značilo da američka protivraketa odbrana postaje deo NATO odbrane. Između Rusije i NATO dogovorena je saradnja u oblasti protivrakete odbrane zasnovana na zajedničkom procenjivanju pretnji, te je za trenutak delovalo da bi nesuglasice oko evropskog štita mogle da budu otklonjene.⁵² Ubrzo se ispostavilo da ruska strana ima jasnu viziju kako bi ta saradnja ubuduće trebalo da izgleda. Medvedevljev predlog bio je uspostavljanje zajedničkog evropskog protivraketa štita, zasnovanog na sektorskoj odgovornosti – svaka od strana (Rusija i NATO) štitila bi svoj teritorijalni sektor.⁵³ Alternativa ovakvom dogovoru je takođe bila jasna – narušavanje strateške stabilnosti i trka u naoružanju.⁵⁴ Strahovi Rusije da je američka protivraketa odbrana, uprkos duhu Lisabonskog samita, uperena protiv nje, podgrejani su diplomatskim depešama procurelim početkom decembra preko *Wikileaks*-a, u kojima se otkrivaju vojni planovi NATO za odbranu pribaltičkih država od Rusije.⁵⁵

Obamina administracija u tom periodu bila je isuviše zauzeta pokušajima da pridobije pojedine republikanske senatore da glasaju za ratifikaciju Novog START-a, da bi konkretno odgovorila na ruski predlog. Naime, na novembarskim izborima za Kongres, Demokrate su izgubile većinu u Predstavničkom domu, a u Senatu su izgubili šest mesta, pa se Obami žurilo da ovaj tehnički sastav Senata ratifikuje sporazum pre nego što novoizabrani sastav bude inaugurisan u januaru. Kamen spoticanja bila je upravo protivraketa odbrana, jer je tvrdi deo Republikanske partije u svom nastojanju da potkopa Obaminu spoljnu politiku odbijao da ratifikuje

52 O odlukama Lisabonskog samita u oblasti protivrakete odbrane, videti: Steven A. Hildreth and Carl Ek, "Missile Defense and NATO's Lisbon Summit", Congressional Research Service, Washington DC, 2011.

53 Medvedev je otkrio detalje svog predloga u decembarskom intervjuu poljskim medijima. "Interview to Polish media", President of Russia – News, December 6, 2010, Internet, <http://eng.kremlin.ru/news/1417> 13/2/2014.

54 U godišnjem obraćanju naciji 30. novembra, Medvedev je rekao: „Hteo bih da u ovoj sali otvoreno kažem kako se u toku naredne decenije suočavamo sa sledećom alternativom: ili ćemo postići dogovor o protivraketa odbrani i stvoriti puni zajednički mehanizam saradnje, ili, ako ne uspemo da postignemo konstruktivni dogovor, otpočeće nova runda trke u naoružanju i moraćemo da donesemo odluke o raspoređivanju nove udarne opreme“. "It's either common missile defense or new arms race – Medvedev", by Robert Bridge, *RT*, November 30, 2010, Internet, <http://rt.com/politics/medvedev-missile-defense-race/> 13/2/2014

55 Ruski predstavnik pri NATO, Dimitrij Rogozin, uporedio je ove planove sa planovima Trećeg Rajha da se brani od Poljske. "We should not be fooled by NATO's 'defense plan' – Russia's envoy to alliance", *RT*, December 8, 2010, Internet, <http://rt.com/politics/nato-rogozin-defense-plan/> 13/2/2014.

Novi START, pod izgovorom da ranije pomenuta odredba u njegovoj preambuli ograničava razvoj protivraketskog štita. Naposljetku se nekoliko republikanskih senatora zadovoljilo posebnom izjavom koju je Senat usvojio uz sporazum, a u kojoj se kaže da se sporazum ne može tumačiti na način koji bi sputao protivraketsku odbranu, te su SAD u decembru ratifikovale Novi START.⁵⁶ Ruska Duma je u januaru uzvratila amandmanima na sopstveni zakon o ratifikaciji, u kojima su precizirani uslovi pod kojima se Rusija može povući iz Sporazuma; na prvom mestu jednostrano raspoređivanje američke protivraketske odbrane.⁵⁷ Ove dopune na obe strane nisu izmjenile tekst sporazuma, već samo podvukle ono što je već bilo dogovoreno u martu 2010, tako da je Novi START stupio na snagu u februaru 2011. Ubrzo nakon toga, portparol NATO odbacio je ruski predlog o zajedničkom sistemu zasnovanom na sektorskoj odgovornosti, uz argument da samo NATO može imati odgovornost za bezbednost svojih članica, ponudivši kao jedinu prihvatljivu alternativu nezavisne, ali koordinirane sisteme.⁵⁸ Rusko-američko bavljenje problemom protivraketske odbrane još jednom je zapalo u ćorsokak, a u periodu koji je sledio ukupno stanje odnosa dveju sila neće pogodovati izlasku iz njega.

U martu 2011. zapadne zemlje započele vojnu akciju protiv Libije, koju će Rusija žestoko kritikovati, iako joj je uzdržavanjem u SB UN prilikom glasanja o libijskoj rezoluciji praktično dala legalitet. Nakon Libije sledila je Sirija, gde će otpor Rusije mogućoj zapadnoj intervenciji biti još odlučniji. Septembarska odluka da se Vladimir Putin kandiduje za svoj treći mandat predsednika Rusije, takođe je uticala na zahlađenje odnosa dve zemlje, imajući u vidu tople lične odnose Obame i Medvedeva. Do Putinove inauguracije u maju 2012, „resetovanje“ će doživeti propast, a ostaće utisak da je neslaganje oko protivraketske odbrane glavni element novog zaoštavanja odnosa. Dobivši negativan odgovor od Vašingtona na predlog o sektorskom pristupu, Rusi su ponudili alternativu u vidu zahteva za pravnim garancijama SAD da njihov protivraketski sistem neće biti uperen protiv Rusije. Imajući u vidu poteškoće s kojima se Obamina administracija suočila u pridobijanju podrške od Kongresa za Novi START, zahtev da takve pravne garancije prođu kroz taj isti Kongres bio je nerealan, te su SAD odbile i ovaj predlog.⁵⁹ Treća alternativa

56 Rezultat glasanja u Senatu bio je 71:26, a za ratifikaciju sporazuma bilo je potrebno 67 glasova. “Senate approves nuclear arms pact“, *CNN*, December 22, 2010, Internet, <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/12/22/start/index.html> 13/2/2014.

57 “Parliament approves terms of Russia’s quitting New START“, *RT*, January 14, 2011, Internet, <http://rt.com/politics/duma-russia-new-start/> 13/2/2014.

58 “NATO rules out joint defense with Russia“, *RT*, February 15, 2011, Internet, <http://rt.com/politics/appathurai-nato-missile-afghanistan/> 13/2/2014.

59 Jeffrey Mankoff, “The politics of US missile defense cooperation with Europe and Russia“, op. cit., pp. 341-342.

za Rusiju je bila nova trka u naoružanju (do 2020. godine, kada se planira da američki sistem bude dovršen), kojom će Medvedev ponovo zapretiti krajem maja u Dovilu,⁶⁰ da bi zatim, nakon ocene da vreme za dogovor ističe, u novembru obelodanio mere koje će Rusija preduzeti da bi sačuvala stratešku stabilnost.⁶¹

S obzirom na to da je 2012. u obe zemlje bila izborna godina, još uvek se moglo legitimno tvrditi da zastoje u rusko-američkim odnosima nije posledica nekog suštinskog neslaganja, već usmerenosti lidera dve zemlje na imperativne unutrašnje politike.⁶² Mnogi su očekivali „resetovanje 2“ kad u obe zemlje budu okončani izbori. Ovakvom očekivanju doprineo je i jedan neobičan incident, koji se odigrao marta 2012. na Samitu o nuklearnoj bezbednosti u Seulu, u okviru koga su Medvedev i Obama održali bilateralni sastanak. Ne znajući da je mikrofon uključen, Obama je rekao Medvedevu da se problem protivrakete odbrane može rešiti, ali da mu za to treba više prostora, napomenuvši da su mu ovo poslednji izbori i da će posle njih imati više fleksibilnosti. „Razumem. Proslediću tu informaciju Vladimiru“, odgovorio je Medvedev misleći, naravno, na novoizabranog predsednika Putina.⁶³ Zbog ovog gafa, Obama se našao na udaru kritike, uključujući i onu koja je došla od njegovog republikanskog protivkandidata Mita Romnija, koji je u kampanji najavljivao čvršći stav prema Rusiji, nazvavši ovu zemlju američkim „geopolitičkim neprijateljem broj jedan“.⁶⁴ Obama je u novembru 2012. ipak osvojio drugi mandat, ali do najavljenog „resetovanja 2“ nije došlo. Umesto njega,

60 “Medvedev warns of arms race by 2020 without agreement on missile defense“, by Robert Bridge, *RT*, May 27, 2011, Internet, <http://rt.com/politics/medvedev-france-obama-g8-summit/> 13/2/2014.

61 Oceni da vreme za dogovor ističe išlo je u prilog sprovođenju prve faze EPAA, koje je u toku 2011. uključilo odašiljanje razarača sa Idžis sistemom u Crno more i odluka da Turska ugosti AN/TPY-2 radar. Mere koje je Medvedev u obraćanju naciji krajem novembra 2011. nagovestio su, između ostalog: aktiviranje radara za rano upozorenje u Kalinjingradu, zatim mogućnost raspoređivanja duž zapadne i južne granice zemlje naprednih ofanzivnih sistema koji mogu da unište američke pro instalacije, kao i uzdržavanja Rusije od daljeg učešća u razoružanju i kontroli naoružanja – što uključuje i moguće povlačenje iz Novog START-a, jer veza između ofanzivnog i defanzivnog naoružanja istaknuta u njegovoj preambuli to omogućava. “Medvedev outlines measures to counter Western missile defense“, *RT*, November 23, 2011, Internet, <http://rt.com/politics/official-word/missile-defense-medvedev-offensive-051/> 13/2/2014

62 O „izbornoj recesiji“, pre nego o propasti „resetovanja“, govori Trenjin. “The U.S.-Russian Reset in Recess“, by Dmitri Trenin, *The New York Times*, November 29, 2011, Internet, <http://www.nytimes.com/2011/11/30/opinion/the-us-russian-reset-in-recess.html> 14/2/2014

63 “Obama caught on mic: ‘After my election I have more flexibility’ (VIDEO)“, *RT*, March 26, 2012, Internet, <http://rt.com/usa/obama-caught-medvedev-president-502/> 14/2/2014

64 “Romney: Russia is our number one geopolitical foe“, *CNN*, March 26, 2012, Internet, <http://cnn.pressroom.blogs.cnn.com/2012/03/26/romney-russia-is-our-number-one-geopolitical-foe/> 14/2/2014

smenjivali su se konfliktni događaji, koji će praktično vratiti rusko-američke odnose tamo gde su bili 2008: „rat zakonima“ Magnicki i Dima Jakovljević, afera Snowden, kriza oko upotrebe hemijskog oružja u Siriji i, konačno, ukrajinska kriza.⁶⁵

Ovi konfliktni događaji učiniće da pojedini slučajevi „fleksibilnosti“ Obamine administracije po pitanju protivrakete odbrane ni ne pokrenu stvari s mrtve tačke. Prvi takav slučaj je odustajanje Vašingtona od četvrte faze EPAA (one u kojoj bi postalo moguće presretanje ICBM) u martu 2013, nakon procene da ona ne bi bila isplativa i efikasna protiv Irana, te da je u međuvremenu narasla pretnja od Severne Koreje, zbog čega se treba usredsrediti na jačanje odbrane u pacifičkom regionu.⁶⁶ Drugi slučaj je tajno pismo koje je Obama u maju 2013. poslao Putinu po savetniku za nacionalnu bezbednost, Tomu Donilonu, koje navodno sadrži predlog za potpisivanje pravno obavezujućeg sporazuma koji bi američku i rusku protivraketu odbranu učinio transparentnim i tako osigurao da dve zemlje nemaju agresivne namere jedna prema drugoj. Za ovakav sporazum Obami ne bi bila potrebna podrška Kongresa, ali zato on ne bi živio duže od kraja Obaminog mandata.⁶⁷ U nastavku 2013. Rusija će „ubeležiti“ nekoliko diplomatskih poena u ovoj obnovljenoj konfrontaciji sa SAD (tu pre svega mislimo na razrešenje afere Snowden i krize oko sirijskog hemijskog oružja), pa sada Sjedinjene Države neće biti sklone fleksibilnosti. Ovo je došlo do izražaja u slučaju opisanom u Uvodu, gde SAD ne pokazuju nameru da odustanu od protivrakete odbrane u Evropi i pored proboja na planu rešavanja nuklearnog pitanja Irana. Rusija se i dalje protivi američkim planovima i uzvraća protivmerama. No, pre nego što pređemo na razmatranje da li su njeni strahovi opravdani, te da li je pitanje protivrakete odbrane zaista toliko teško rešivo, a ujedno i tako značajno da uporno opterećuje odnose dveju najvećih nuklearnih sila, osvrnućemo se ukratko na neke od tehnoloških aspekata problema.

65 O novom zaoštavanju rusko-američkih odnosa od početka Obaminog drugog mandata, videti: Vladimir Trapara, „Odnosi Sjedinjenih Država i Rusije u Obaminom drugom mandatu“, op. cit., str. 55-59.

66 “US drops key European missile defense component“, *RT*, March 16, 2013, Internet, <http://rt.com/news/us-cancels-missile-interceptors-350/> 14/2/2014 Na ovom primeru se i demonstrira prilagodljivost pristupa Obamine administracije protivraketoj odbrani – prilagođavanje dinamici pretnji, što je i ključna razlika u odnosu na kruti pristup Bušove administracije i Treću poziciju. Videti: Richard Weitz, “US Missile Defense: Closing the Gap“, *World Affairs*, July/August 2013, pp. 80-87.

67 “Presidential post: Putin’s response to Obama letter to be ‘mailed’ soon“, *RT*, May 15, 2013, Internet, <http://rt.com/politics/obama-putin-letter-composed-310/> 14/2/2014.

ANALIZA: TEHNOLOŠKI ASPEKTI I IZVODLJIVOST PROTIVRAKETNE ODBRANE

Američki protivrakatni sistem prema EPAA (kao i Treća pozicija pre njega) počiva na SM-3 presretačima, koji presreću balističke projekte u srednjoj fazi njihovog kretanja, upotrebom kinetičke energije (“hit to kill” tehnologija). Srednja faza kretanja projektila nastupa nakon što sagore njegovi delovi koji mu daju pogon (uzletna faza) i preostanu bojeva glava i eventualni elementi protivmera, a pre nego što se on nađe u padu ka svom cilju na teritoriji protivnika (doletna faza). Srednja faza po pravilu traje najduže i u toku nje se projektil nalazi na najvećoj visini, uglavnom izvan Zemljine atmosfere. Presretanje upotrebom kinetičke energije podrazumeva sledeću proceduru.⁶⁸ Kada dođe do lansiranja balističkog projektila, senzor na satelitu ga detektuje u roku od nekoliko sekundi na osnovu plamena od sagorevanja pogonskog goriva i daje grubu procenu njegove putanje. Kada projektil dostigne određenu visinu, radar nastavlja da ga prati i daje precizniju procenu putanje. Na osnovu informacije od radara, presretač se lansira tako da pogodi projektil u srednjoj fazi njegovog kretanja. Ovaj presretač ne nosi bojevu glavu, već se računa da će za uništenje projektila/bojeve glave biti dovoljna kinetička energija od samog sudara. Da bi presretač imao tu energiju, potrebno je da poseduje dovoljno goriva (što povećava njegovu masu) kako bi održao ubrzanje uprkos korekcijama pravca do kojih dolazi u hodu.⁶⁹ U završnoj fazi svog leta, presretač se sam navodi na projektil i, ukoliko sve ide po planu, pogađa ga i uništava. Ako ne uspe u tome, lansira se novi presretač, što je moguće sve dok za to ostane dovoljno vremena u toku trajanja srednje faze leta projektila.⁷⁰

Najveći problem sa ovim pristupom je što u srednjoj fazi leta projektila presretač nema posla samo sa projektilom/bojevom glavom, već i elementima protivmera. Naime, projektil zajedno sa bojevom glavom (ili čak više njih, ako se radi o MIRV, projektilima sa više nezavisno usmerenih bojnih glava) nosi tzv. „lažnjake“, pa se protivrakatna odbrana suočava sa problemom razlikovanja bojeve glave od njih, kako ne bi protraćila presretač na „lažnjak“. To nije jednostavno, jer u bezvazдушnom prostoru izvan atmosfere sva tela, nezavisno od mase, putuju po inerciji istom brzinom, pa obični baloni mogu da se kreću na isti način kao bojeva glava.⁷¹ Druge

68 O ovoj procedure, videti: George Lewis, Lisbeth Gronlund and David Wright, “National Missile Defense: An Indefensible System”, *Foreign Policy*, No. 117, Winter 1999-2000, p. 123; George N. Lewis and Theodore A. Postol, “The European missile defense folly”, *Bulletin of Atomic Scientists*, Vol. 64, No. 2, May/June 2008, pp. 33, 36-37.

69 Dean A. Wilkening, “Does Missile Defence in Europe Threaten Russia?”, *Survival*, Vol. 54, No. 1, February-March 2012, pp. 36-37.

70 Charles L. Glaser and Steve Fetter, “National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy“, op. cit., pp. 49-50.

71 Ibid, p. 51.

načine za razlikovanje bojeve glave od „lažnjaka“ (pomoću specifičnog oblika, reflektovanja infracrvene svetlosti sa površine...) moguće je pobediti tako što bi umesto balona bile korišćene čaure različitih oblika (od kojih bi bojeva glava bila samo u jednoj), odnosno premazivanje bojeve glave i balona supstancom koja bi reflektovala svetlost na isti način.⁷² Da bi odgovorila naprednim protivmerama, ovakvoj protivrakatnoj odbrani je potrebno mnogo više presretača nego što protivnik ima balističkih projektila, što u startu navodi na sumnje o njenoj isplativosti.⁷³ Uz to, ovo važi za nuklearne bojeve glave (kojih ima u ograničenom broju), dok je u slučaju drugih vrsta oružja za masovno uništenje (biološkog i hemijskog) presretanje u srednjoj fazi gotovo nemoguće, jer se kod ovog oružja punjenje ne nalazi u pojedinačnim bojevim glavama, već (radi lakše disperzije) u stotinama i hiljadama kertridža koji odvojeno putuju ka cilju.⁷⁴

Do sada testirana američka tehnologija protivrakatne odbrane ne može ni izbliza pouzdano da se suprotstavi naprednim protivmerama, što važi i za preostale planirane faze EPAA. Alternative su sledeće. Jedna je da se umesto oslanjanja na kinetičku energiju koriste nuklearne bojeve glave, koje bi mogle da unište i bojevu glavu i elemente protivmera na velikom prostoru.⁷⁵ Međutim, upotreba ove tehnologije imala bi niz negativnih posledica – problem šta će biti sa bojevom glavom ako promaši cilj, otpaci od nuklearne eksplozije koji će se vratiti u atmosferu ako ga pogodi, teškoća da se razlikuje ovakav defanzivni projektil od ofanzivnog, itd. Druga alternativa je da se, umesto u srednjoj, projektili presreću u njihovoj uzletnoj fazi. U toj fazi je projektil mnogo ranjiviji, jer se kreće sporije, usled sagorevanja ga je lakše detektovati i (što je najvažnije) elementi protivmera su još uvek „spakovani“ na jednom mestu sa bojevom glavom, te ih je moguće uništiti u jednom potezu.⁷⁶ Međutim, za tako nešto ima isuviše malo vremena od lansiranja, jer ova faza jako kratko traje, tako da bi najpouzdanije rešenje bili laserski zraci ispaljeni sa satelita, što bi bila potpuno nova tehnologija⁷⁷ (na kojoj se, prema zamisli, zasnivala SDI, što nam samo otkriva koliko je ta zamisao bila nerealna za ono vreme).

72 Detaljnije o ovim i drugim protivmerama, videti: George Lewis, Lisbeth Gronlund and David Wright, "National Missile Defense: An Indefensible System", op. cit., p. 127.

73 Videti: Ibid, pp. 32-39, 61.

74 Charles L. Glaser and Steve Fetter, "National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy", op. cit., p. 51.

75 Ibid, p. 52.

76 Ibid, pp. 52-54.

77 Za argumente u prilog fokusiranja na razvoj ovakve tehnologije, videti: Marvin Baker Schaffer, "Missile Defense: Follow-on to European Phased Adaptive Approach", *Joint Force Quarterly*, Issue 71, 4th quarter 2013, pp. 90-94.

Kada sve ovo znamo, postavljamo pitanje – koliko je postojeća i planirana protivraketa odbrana SAD zaista efikasna protiv potencijalnih balističkih kapaciteta „otpadničkih“ država i, još važnije, protiv kapaciteta Rusije? Od „otpadničkih“ država, za sada jedino Severna Koreja ima nuklearne bojeve glave (mali broj) i sasvim prosečne balističke kapacitete. U tom smislu je za očekivati da bi se američki sistem mogao suprotstaviti tim kapacitetima, iako verovatno ne sa stopostotnom sigurnošću.⁷⁸ No, imajući u vidu da bi se Severna Koreja, pored protivrakete odbrane, verovatno suočila i sa razornim uzvratnim nuklearnim udarom SAD, učinak protivrakete sistema i ne mora biti stopostotan da bi je odvratio od napada.⁷⁹ Isto važi i za balističke kapacitete Irana, koji uzgred još uvek nema nuklearne bojeve glave. Ne treba zaboraviti i Kinu, čiji skromni nuklearni kapaciteti (nekoliko stotina bojevih glava i nekoliko desetina ICBM odvojenih od njih) bi mogli da budu ugroženi američkom protivraketenom odbranom.⁸⁰ No, kao velika ekonomsko-tehnološka i vojna sila, Kina u slučaju potrebe u svakom trenutku može da se odluči da značajno poveća svoje kapacitete i napusti svoju nuklearnu doktrinu „ne upotrebi prvi“.⁸¹ Ovde dolazimo do pitanja koje nas zanima – šta američki protivraketni sistem može protiv države koja raspolaže velikim i naprednim nuklearnim balističkim kapacitetima?

Jedina država koja zadovoljava ovaj kriterijum danas je Rusija. Prema gotovo svim ozbiljnim procenama, američki protivraketni sistem je neupotrebljiv protiv ruskih strateških projektila, jer ovih ima previše (prema Novom START-u je dozvoljeno 1550) i nose na sebi najnaprednije elemente protivmera. Uz to, planirana geografska lokacija presretača u okviru EPAA (Crno more, Rumunija i Poljska) nije adekvatna protiv glavnine ruskih ICBM koje bi ka teritoriji SAD putovale preko Arktika.⁸² Ako bi se SAD usredsredile na presretanje ruskih projektila u uzletnoj fazi, imale bi mnogo

78 Ovo potkrepljujemo procenama koje kažu da bi država koja stekne balističke kapacitete automatski bila sposobna da primeni i protivmere. George N. Lewis and Theodore A. Postol, “The European missile defense folly”, op. cit., p. 34; Charles L. Glaser and Steve Fetter, “National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy”, op. cit., pp. 42-43. Dodaćemo da, čak i da se postigne stopostotna sigurnost, protivraketa odbrana i dalje nije rešenje protiv drugih vidova isporuke nuklearnog oružja (bombardera, krstarećih raketa, ili možda čak „švercovanja u koferetu”). Ibid, pp. 54-57.

79 O logici odvratanja „otpadničkih” država, videti: Ibid, pp. 66-68.

80 Ibid, pp. 58, 81-84.

81 O kineskoj nuklearnoj strategiji, videti: Vladimir Trapara, „Perspektive nuklearnog razoružanja u svetlu protivrečnih strategija nuklearnih sila”, op. cit., str. 118-120.

82 Da Istočna Evropa nije pogodna lokacija za presretanje ruskih ICBM upućenih ka teritoriji SAD, konstatovano je još u vreme Treće pozicije. Videti: Vladimir Dvorkin, “Threats Posed by the U.S. Missile Shield”, *Russia in Global Affairs*, No. 2, April-June 2007, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_8539_21/2/2014

više izgleda na uspeh, ali je problem u tome što je usled veličine teritorije Rusije neizvodljivo da presretači stignu do projektila dok uzletna faza traje.⁸³ Osim u slučaju primene satelitske laserske tehnologije, ali bi Rusija dok se takva tehnologija ne razvije imala jednostavnu (mada skupu) opciju razvijanja protivsatelitskog oružja, koje bi onespobilo ne samo protivrakete odbranu, već i niz drugih vojnih i civilnih kapaciteta Sjedinjenih Država. Postoje analize prema kojima bi američki protivraketni sistem mogao da ugrozi ruske nuklearne kapacitete koji bi preostali nakon uspešnog prvog udara SAD, ali je teško zamisliti scenario gde bi ruske nuklearne snage u trenucima krize (kada se jedino i može očekivati nuklearni napad) bile van režima ranog upozorenja (*launch on warning*), što znači da bi bile lansirane ka Americi i pre nego što američke rakete padnu na tlo Rusije.⁸⁴ Zaključujemo da, iako ima relativnog smisla protiv „otpadničkih“ država, američka protivraketa odbrana u perspektivi ni izbliza ne može da ugrozi nuklearne kapacitete Rusije, niti stratešku ravnotežu. Ostaje da u sledećoj celini odgovorimo na pitanje: znači li to da je rusko protivljenje protivraketoj odbrani Sjedinjenih Država neopravdano, te da ona ne bi trebalo da predstavlja prepreku za približavanje dveju sila?

ANALIZA: POLITIČKI ASPEKTI PROBLEMA PROTIVRAKETNE ODBRANE U RUSKO-AMERIČKIM ODNOSIMA

Ostavimo za trenutak po strani pitanje da li Sjedinjene Države raspoređuju svoj protivraketni sistem u Evropi sa namerom da ovaj bude usmeren protiv Rusije. Usredsredimo se na ono što nepobitno znamo. Prvo, nema sumnje da američki protivraketni napori jesu usmereni protiv „otpadničkih“ država – da li isključivo protiv njih, ili protiv još nekoga, u ovom trenutku nije bitno. Pregled istorijata američke protivrakete odbrane pokazao nam je da su SAD u više navrata menjale svoje planove, prilagođavajući ih izmeni prirode pretnje – i to upravo one koja dolazi od „otpadničkih“ država. Poslednji takav slučaj je pomenuto odustajanje od četvrte faze EPAA i odluka da se jačaju kapaciteti na Pacifiku, što se dogodilo u vreme porasta tenzija na Korejskom poluostrvu. Drugo, pređašnja analiza pokazala nam je da EPAA

83 Charles L. Glaser and Steve Fetter, “National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy”, op. cit., pp. 52-54, 76-77.

84 Stiven Cimbala je izradio složeni model prognoze koliko bi balističkih projektila na obe strane moglo da bude uspešno presretnuto u slučaju da i SAD i Rusija rasporede protivrakete sisteme. Čak i u za ofanzivne snage najnepovoljnijem modelu (kao što smo rekli, nezamislivom u toku krize), gde se uzbuđivanje vrši na dnevnoj osnovi (*day to day alert*), a umesto ranog upozorenja strane se oslanjaju na drugi udar (*ride out attack*), preostalo bi dovoljno projektila sposobnih da nanese neprihvatljivu štetu protivniku. Videti: Stephen J. Cimbala, *Shield of Dreams: Missile Defense and U.S.-Russian Nuclear Strategy*, Naval Institute Press, Anapolis, 2008.

u tehnološkom smislu nije pretnja za Rusiju. Čak i da ona u budućnosti postane osnova naprednijeg i efikasnijeg sistema protivrakete odbrane, Rusija je u stanju da razvije kapacitete kojima bi anulirala takav sistem. Istina, za to bi morala da izdvoji određena finansijska sredstva, ali nacionalna bezbednost u međunarodnim odnosima nema cenu.

Poznavanje ove dve stvari nas, međutim, samo po sebi ne vodi ka odgovorima na pitanja koja smo postavili u Uvodu. Zato ćemo u vezi sa utvrđenim činjenicama postaviti dva pomoćna pitanja. Prvo, rekli smo da se slažemo da je američka protivraketa odbrana usmerena protiv „otpadničkih“ država, ali se sada pitamo – zašto? Koji je pravi motiv SAD da se suprotstave stvarnim i potencijalnim nuklearnim i balističkim kapacitetima ovih država, tj. zašto Americancima smetaju ti kapaciteti? Drugo, ako smo se složili i da američki protivraketni sistem u Evropi u tehnološkom smislu ne može da naškodi ruskim balističkim i nuklearnim kapacitetima, da li to znači da SAD i inače nemaju loše namere prema Rusiji? Da li to što protivraketa odbrana eventualno nije uperena protiv Rusije garantuje da Vašington ne povlači neke druge poteze, odnosno ne vodi opštu politiku koja je antiruski orijentisana? U američkoj literaturi ova pitanja se najčešće preskaču, a mi smatramo da u odgovoru na njih upravo leži suština problema protivrakete odbrane u odnosima Rusije i Sjedinjenih Država. Odgovore ćemo dati kombinovano sa stanovišta teorije i prakse, da bismo izbegli bilo kakvu sumnju u njihovu ispravnost.

Rekli smo da SAD svoje protivrakete napore usmerene protiv „otpadničkih“ država temelje na argumentu da su režimi koji vode ove države iracionalni, te se ne mogu odvracati na klasičan način – pretnjom nuklearnog uništenja. Drugim rečima, smatra se da bi bili spremni da rizikuju sopstveno uništenje samo da bi naneli štetu SAD i njihovim saveznicima. Njihova iracionalnost tumači se ekstremnim ideologijama koje slede – komunističkom u slučaju Severne Koreje, odnosno islamističkom u slučaju Irana.⁸⁵ I teorija i praksa nam govore da ovakav argument jednostavno nije ispravan. Jedan od vodećih američkih teoretičara međunarodne politike uopšte i nuklearnog oružja posebno, Kenet Volc, posvetio je dobar deo svog naučnog opusa dokazivanju da nuklearno oružje prevashodno služi za odvracanje, kao i da su njegovo posedovanje i iracionalnost nespojivi – svaki režim koji stekne ovaj vid naoružanja, koliko god rigidnu ideologiju i političke ciljeve da ima, u pogledu upotrebe svog nuklearnog arsenala je racionalan isto koliko su to i tradicionalne nuklearne sile.⁸⁶ Volc to potkrepljuje praktičnim primerima, među

85 Za ilustraciju rezonovanja o religijski utemeljenoj iracionalnosti iranskog režima, videti: Henning P. Duus, “Deterrence and a Nuclear-Armed Iran”, *Comparative Strategy*, No. 30, 2011, pp. 134-153.

86 U tom smislu je ilustrativna Volcova polemika sa Skotom Saganom. Videti: “Is Nuclear Zero the Best Option: The Great Debate – Sagan vs Waltz”, *The National Interest*, September/October 2010, pp. 88-96.

kojima je možda i najubedljiviji onaj po kome nema osnova za tvrdnju da bi od režima u Severnoj Koreji ili Iranu pretila bilo kakva nuklearna opasnost ako takve opasnosti nije bilo od Kine u danima „kulturne revolucije“, kada su tu zemlju karakterisali politički kaos i jedna od najrigidnijih ideologija.⁸⁷ Po Volcu, nuklearno oružje u rukama „otpadničkih“ država ne samo da ne mora biti opasnost, već pod određenim uslovima može da bude i dobro za stratešku stabilnost.⁸⁸

Mi se nadovezujemo na Volcovo mišljenje i primećujemo da dosadašnja praksa međunarodnih odnosa ne poznaje nikakvu iracionalnost u rukovanju nuklearnim oružjem. Naprotiv, za „otpadničke“ režime bi se čak mogao dati i suprotan argument – baš zato što su ovi režimi u određenoj meri rigidni i izolovani, njihov opstanak je pod znakom pitanja, pa će oni upravo zbog toga biti strogo racionalni i uzdržavaće se od povlačenja bilo kakvih poteza koji bi im mogli ugroziti opstanak, a upotreba nuklearnog oružja je jedan od takvih poteza.⁸⁹ Smatramo nerealnim da elita na čelu SAD nema uvid u ovo, tako da bi morao da postoji neki drugi motiv za njeno zaziranje od nuklearnih kapaciteta „otpadničkih“ država. Ako smo utvrdili da „otpadnički“ režimi nisu iracionalni i neodvrativi i neće rizikovati sopstveno uništenje nuklearnim napadom na SAD, zašto je onda Vašingtonu toliko stalo da oni ne steknu ovo oružje, odnosno da izgradi protivrakետni sistem kojim bi se od istog odbranio? Odgovor je – zato što su Sjedinjene Države te koje imaju ofanzivne namere prema „otpadničkim“ državama. Sam Volc je govorio o tome da je ključni motiv „otpadničkih“ režima da steknu nuklearno oružje upravo da bi odvratili SAD od oružane intervencije sa ciljem promene režima – ako posedujete nuklearke, Amerikanci vas neće napasti.⁹⁰ Praksa posthladnoratovskih međunarodnih odnosa

87 Ibid, pp. 93–94; Scott Sagan, Kenneth Waltz and Richard K. Betts, “A Nuclear Iran: Promoting Stability or Courting Disaster?”, *Journal of International Affairs*, Vol. 60, No. 2, Spring/Summer 2007, p. 137.

88 Ibid, pp. 136–138, 142–148, 150. U tekstu koji je objavio nekoliko meseci pre smrti, Volc je izneo kontroverzan stav da bi Iranu trebalo dozvoliti da stekne nuklearnu bombu, jer bi to bilo dobro za stabilnost na Bliskom istoku – između Irana i Izraela razvila bi se logika sigurnog uzajamnog uništenja. Kenneth N. Waltz, “Why Iran Should Get the Bomb”, *Foreign Affairs*, Vol. 91, Issue 4, Jul/Aug 2012.

89 George Lewis, Lisbeth Gronlund and David Wright, “National Missile Defense: An Indefensible System”, op. cit., pp. 128–129. Ovi autori pomenuti argument ilustruju slikom bivšeg severnokorejskog lidera Kim Džong Ila ispod koje piše “Gospodin Neodvrativi?”.

90 “Is Nuclear Zero the Best Option: The Great Debate – Sagan vs Waltz”, p. 92. Prema Robertu Pauelu, posedovanje nuklearnog oružja ima velike izgleda da odvrati SAD od rušenja „otpadničkih“ režima, jer je ulog ovih režima – sam opstanak istih – veći od američkog, pa su spremniji na čvršći stav u krizi i rizik od nuklearnog uništenja. Ako bi, pak, Amerikanci rasporedili protivrakետnu odbranu, onda bi spremnost Vašingtona da rizikuje u toku krize porasla, ali i opasnost da će se „otpadnički“ režim odlučiti na nuklearni napad na SAD. Videti:

svedoči o ofanzivi Vašingtona usmerenoj na čišćenje „otpadničkih“ režima, što je naročito izražena praksa u regionu šireg Bliskog istoka. Američkim oružanim intervencijama u ovom regionu već su srušena tri ovakva režima – u Avganistanu, Iraku i Libiji, dok je intervencija u Siriji (u kojoj još uvek besni građanski rat) prošle godine izbegnuta u poslednji čas, a protiv Irana se poslednjih godina konstantno zveckea oružjem.

Dakle, SAD grade protivraketni sistem ne da bi se branile od „otpadničkih“ režima, već da bi mogle da ih napadnu i sruše, a da pritom ne rizikuju odmazdu nuklearnim oružjem.⁹¹ Iako doktrinarni naziv „otpadnički“ upućuje na to da su u pitanju neke revolucionarne države koje bi da sruše međunarodni poredak dok SAD taj isti poredak *brane*, zapravo se radi o državama koje ne pristaju na poredak koji bi SAD htele da *uspostave*. U ovom procesu su Sjedinjene Države revizionistički akter, a na putu uspostavljanja novog svetskog poretka im ne stoje samo „otpadničke“ države, već i velike sile koje ne žele da se odreknu svog statusa i nezavisnog vođenja politike i pokore se američkoj hegemoniji – u prvom redu Rusija i Kina, a u smislu aktivnog suprotstavljanja američkim hegemonističkim naporima na prvom mestu Rusija. Činjenica da je Rusija velika vojno-politička i ekonomska sila i uz to nuklearna supersila, po našem mišljenju, jedini je razlog što je Vašington nije otvoreno stavio na listu „otpadničkih“ država. Kada bi kojim slučajem Rusija bila reda veličine Irana, Sirije ili Venecuele, nema nikakve sumnje da bi se Putinov režim našao na toj listi. No, u pogledu namera Vašingtona prema Moskvi na jednoj, i Pjongjangu ili Teheranu na drugoj strani, nema suštinske razlike – cilj je promena režima u smislu instaliranja vlasti koja bi prihvatila američku hegemoniju i novi svetski poredak koji Vašington pokušava da nametne, a u slučaju Rusije i degradacija ove zemlje sa statusa velike sile. Može se reći da je američka ofanziva „čišćenja“ „otpadničkih“ režima (poslednji primer je pad Janukoviča u Ukrajini) zapravo samo usputna stanica ka strateškom zaokruživanju Rusije, kako bi se ova stavila u što teži bezbednosni položaj i Vašingtonu bilo lakše da ostvari svoje ciljeve u odnosu na nju. U tom smislu, sve i da nije neposredno uperen protiv Rusije, američki protivraketni sistem to jeste indirektno – ukoliko bi pomogao SAD da „počiste“ „otpadničke“ režime, Rusija bi se našla u tešnjem strateškom zaokruženju i bila bi sledeća na meti.⁹²

Robert Powell, “Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation, and National Missile Defense”, *International Security*, Vol. 27, No. 4, Spring 2003, pp. 86–118.

91 Neki autori prećutno priznaju ofanzivne namere SAD prema „otpadničkim“ režimima, ali ublažavaju tu tezu, govoreći o „zaštiti sposobnosti SAD da ostvaruju svoje regionalne interese“. Charles L. Glaser and Steve Fetter, “National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy”, op. cit., p. 69.

92 Amerikanci često prebacuju Rusiji da ne vidi u dovoljnoj meri pretnju koja dolazi od iranskog nuklearnog programa. Iako se i sama protivi da Iran postane nuklearna sila, jer je zainteresovana

Ovakva američka politika prema „otpadničkim“ državama i Rusiji (a u perspektivi Kini), može se objasniti pomoću najmanje dve teorije, koje pripadaju različitim pravcima u okviru nauke o međunarodnim odnosima. Prva za koju smo se odlučili je ofanzivni realizam Džona Miršajmera. Prema ovoj teoriji, države, a naročito velike sile, iz razloga osećaja nesigurnosti u anarhičnom međunarodnom sistemu vode ofanzivnu politiku i teže ekspanziji kad god imaju priliku za to. Idealni cilj ove ekspanzije je postizanje globalne, ili makar regionalne hegemonije, jer samo kao hegemon država može biti sigurna u svoju bezbednost u odnosu na druge države.⁹³ Ponašanje Sjedinjenih Država u posthladnoratovskom periodu sasvim je u skladu sa predviđanjima ove teorije.⁹⁴ Budući da su najmoćnija sila u sistemu (koji je unipolaran u smislu postojanja samo jedne supersile, iako u njemu postoje i druge, „obične“ velike sile), one prirodno teže – sistem ih tera na to – da tu svoju nadmoć pretoče u globalnu hegemoniju i preoblikuju međunarodni sistem prema svojoj zamisli, čime bi se on iz anarhičnog pretvorio u hijerarhijski, bez drugih nezavisnih centara moći mimo Vašingtona. SAD, dakle, ne trpe druge aktere koji bi nastupali nezavisno i protivrečili im, a pogotovo velike sile, te nastoje da ih eliminišu kao nezavisne centre moći. Rusija u tom pogledu predstavlja poseban problem za SAD, jer jako drži do svog statusa nezavisne velike sile, čiji je jedan od elemenata i status nuklearne supersile.

Druga teorija jeste performativna teorija Dejvida Kembela. Prema ovoj teoriji, države vode spoljnu politiku u skladu sa svojim identitetom, koji se i sam konstituiše pomoću spoljne politike, ali vremenom „okoštava“ i postaje teško promenljiv činilac koji na nju utiče. Granice ovog identiteta „is crtavaju“ se u odnosu na razliku prema „drugom“, u kome spoljnopolički odlučioци vide pretnju. Kembel smatra da država kao „imaginarna zajednica“ ne može da opstane ukoliko ne postoji pretnja od strane „drugog“ koja bi definisala njen identitet i time opravdala njeno postojanje.⁹⁵

za opstanak režima neproliferacije, tačno je da Rusija ne vidi podjednaku pretnju od nuklearnog Irana kao SAD – iz prostog razloga što, za razliku od njih, nema nameru da napadne Iran i sruši njegov režim.

93 Videti: John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001, pp. 1–54

94 Sam Miršajmer, istina, u svojoj glavnoj knjizi *Tragedija politike velikih sila* ne tvrdi da SAD vode ofanzivnu politiku, budući da već poseduju regionalnu hegemoniju, dok je globalna navodno neostvarljiva usled „stopirajuće moći vode“. Umesto toga, Miršajmer tvrdi da SAD deluju kao benigni „ofšor balanser“, starajući se jedino o tome da neka druga sila ne ostvari hegemoniju u svom regionu. Ibid, pp. 386-392. U svojim kasnijim radovima, međutim, Miršajmer priznaje da SAD sprovode strategiju dominacije i kritikuje ih zbog toga. Videti: John J. Mearsheimer, „Imperial by Design“, *The National Interest*, January/February 2011, pp. 16–34.

95 Videti: David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1998 (revised edition), pp. 35–90.

Sjedinjene Države su po Kembelu primer *par excellence* „imaginarnе zajednice“, jer su u potpunosti veštačka nacija koju na okupu drži jedan vrlo rigidan sistem vrednosti i politički etos, a koji ih čini vrlo isključivim u spoljnoj politici prema onima koji budu označeni kao pretnja.⁹⁶ Štaviše, u savremenom periodu SAD su svoj identitet izjednačile sa globalnom ulogom koju su preuzele, a to je iskorenjivanje anarhije u međunarodnim odnosima i uspostavljanje novog svetskog poretka zasnovanog na univerzalnim vrednostima.⁹⁷ U tom smislu su države koje imaju radikalno drugačije vrednosti (na primer, Iran) viđene kao one koje podstiču anarhiju u međunarodnim odnosima, te su „trn u oku“ Vašingtona. Rusija je poseban problem za SAD, jer se inkompatibilnost njenog i američkog identiteta ogleda i u sistemu vrednosti (američki individualizam i građansko društvo, nasuprot kolektivističkoj tradiciji i jakoj državi kod Rusa) i u viziji međunarodnog sistema (američki novi svetski poredak zasnovan na njihovoj hegemoniji i univerzalnim vrednostima, nasuprot ruskom zalaganju za multicentrični sistem i pluralizam i konkurenciju vrednosti).⁹⁸

Pored teorijskih predviđanja, i praksa nedvosmisleno pokazuje da SAD u posthladnoratovskom periodu vode antirusku politiku, sa ciljem da Rusiji oduzmu status nezavisne velike sile. Vašington u poslednje dve i po decenije uporno odbija

96 Videti: Ibid, pp. 91–168. Konkretna citat je vrlo ilustrativan, pa ćemo ga preneti u celosti: „Nijedna država ne poseduje stabilni, prediskurzivni identitet... Ni za jednu državu, pak, ovo stanje nije tako središnje kao za Ameriku. Ako su sve države ‘imaginarnе zajednice’, lišene ontološkog bistvovanja odvojenog od mnogih i raznolikih praksi koje konstituišu njihovu realnost, Amerika je ‘imaginarna zajednica’ *par excellence*. Jer nikada nije bilo države koja se zvala ‘Amerika’, niti naroda znanog kao ‘Amerikanci’, od kojih bi potekao nacionalni identitet. Postoje Sjedinjene Američke Države i mnogi koji sebe deklarišu kao ‘Amerikanci’... ali ‘Amerika’ postoji samo zaslugom ljudi koji su došli da žive na određenom mestu... više nego kod ijedne države, neprecizni proces imaginacije je ono što konstituiše američki identitet. U tom kontekstu, prakse ‘spoljne politike’ dobijaju poseban značaj. Ako identitet ‘pravih državljana’ ostaje prirodno neuhvatljiv i ‘neorganski’, može se osigurati jedino efikasnim i stalnim ideološkim razdvajanjem od onih koji su ‘lažni’ u odnosu na definišuće ideale“. Ibid, p. 91.

97 Temelji politike iskorenjivanja anarhičnog poretka iz međunarodnih odnosa postavljeni su u čuvenom dokumentu NSC-68 iz 1950. godine, dakle na samo početku Hladnog rata, znatno pre nego što će SAD biti izbliza sposobne da povedu ovako radikalnu politiku: „U svetu koji se smanjuje i sada mu pretil atomski rat, prosto nastojanje da se uravnoteži dizajn Kremlja nije odgovarajući cilj, jer je odsustvo poretka sve manje i manje prihvatljivo... Jedna politika je ona koju bismo verovatno sprovodili čak i kad ne bi bilo sovjetske pretnje. To je politika pokušavanja da se razvije zdrava međunarodna zajednica. Druga je politika ‘obuzdavanja’ sovjetskog sistema. Ove dve politike su u bliskom odnosu i međusobnoj interakciji“. Navedeno prema: Ibid, p. 24.

98 O inkompatibilnosti identiteta Sjedinjenih Država i Rusije, videti: Vladimir Trapara, “National Security Strategies of Russia (2009) and the United States (2010): A New Stage in the Reproduction of Incompatible National Identities”, *The Review of International Affairs*, Vol. 64, No. 1149, January-March 2013, pp. 10–20.

ruske predloge o jedinstvenom režimu sveobuhvatne i nedeljive bezbednosti (što je načelo OEBS) na evroatlantsko-evroazijskom prostoru, gde nijedna država ili vojni savez ne bi bili privilegovani u odlučivanju o bezbednosnim pitanjima. Umesto toga, SAD insistiraju na dominaciji NATO u evropskim bezbednosnim poslovima, davanju istom novih globalnih (ofanzivnih) uloga i proširenje ovog vojnog saveza i njegove infrastrukture (uključujući i protivrakatnu odbranu) na istok – ka ruskim granicama, ali bez dozvoljavanja Rusiji da ravnopravno odlučuje o delovanju ovog saveza. Kad god Rusija u Savetu bezbednosti UN iskoristi svoje legitimno pravo da ulaganjem veta izrazi neslaganje sa američkim viđenjem nekog lokalnog sukoba, ili zahtevom da se u nekoj zemlji vojno interveniše ili joj se uvedu sankcije, SAD ocenjuju ruski potez kao „neodgovoran“ i neretko preduzimaju jednostranu akciju, bez ovlašćenja Ujedinjenih nacija. Sjedinjene Države koriste „dvostruke standarde“ da bi naškodile Rusiji. Na primer, u odnosu prema „zamrznutim sukobima“ – na jednoj strani priznaju nezavisnost Kosova, a na drugoj ne prihvataju nezavisnost Južne Osetije i Abhazije, samo zato što Rusija preko njih ostvaruje uticaj na Kavkazu. Ili, Amerikanci pod plaštom podrške borbi za demokratiju podstiču „obojene revolucije“, čak i protiv demokratski izabраних lidera (kakav je Janukovič u Ukrajini), kako bi eliminisali uticaj Rusije na postsovjetskom prostoru. Dvostruke standarde Vašingtona vidimo i u oceni stanja u samoj Rusiji. Dok im ne smeta jedan od najrigidnijih političkih i društvenih sistema na svetu kakav ima njihov lojalni saveznik Saudijska Arabija, SAD oštro protestuju protiv odsustva slobodnih i poštenih izbora i manjih kršenja ljudskih prava u Rusiji. Štaviše, SAD preko nevladinih organizacija koje finansiraju (a i neposredno, preko delovanja svojih ambasadora) pomažu jačanje antiputinovskog „civilnog društva“ i opozicione aktiviste u Rusiji, čime direktno rade na promeni režima u Moskvi. Amerikanci nastoje da podriju i rusku energetska politiku, političkim „igrama“ usmerenim protiv mreže ruskih gasovoda ka Evropi.

Kad sve ovo znamo, jasno je da je američka protivrakatna odbrana, iako tehnološki neefikasna protiv ruskih nuklearnih kapaciteta, samo deo šireg korpusa mera Vašingtona koje su nedvosmisleno motivisane antiruskom politikom, tako da joj se Moskva opravdano protivi.⁹⁹ Protivljenje Moskve je razumljivo tim pre što protivrakatna odbrana, sve i da ne ugrožava Rusiju direktno, to čini indirektno – kao jedno od sredstava „čišćenja“ „otpadničkih“ režima. Odgovor na prvo pitanje iz Uvoda – zašto SAD i Rusija ne mogu da prevaziđu problem protivrakatne odbrane – leži u ofanzivnim namerama Sjedinjenih Država prema Rusiji kao elementu

99 Vladimir Dvorkin ovaj argument svodi na pitanje poverenja: „Jedan od razloga za oštru reakciju Moskve na planove Vašingtona o protivrakatnoj odbrani je arogancija s kojom aktualna administracija u Beloj kući donosi jednostrane odluke o strateškim pitanjima“. Vladimir Dvorkin, „Threats Posed by the U.S. Missile Shield“, op. cit.

njihovog pohoda ka svetskoj hegemoniji, na šta Rusija ne želi da pristane. Dakle, budući da je u ovom slučaju Rusija defanzivni, *status quo* igrač, odgovornost za neresavanje problema i odsustvo približavanja SAD i Rusije leži na američkoj strani. Ovakav zaključak suprotan je ocenama čestim u zapadnoj literaturi da su Rusi krivi za nesuglasice oko protivrakete odbrane, jer: prvo, opsednuti su statusom velike sile i u vezi s tim se odlikuju „nuklearnom paranojom“, budući da je nuklearni paritet sa SAD jedan od ključnih elemenata tog statusa; drugo, potrebe unutrašnje politike ih teraju na zaoštavanje retorike i postupaka prema Vašingtonu u pogledu protivrakete odbrane, jer se njihovi lideri tako pokazuju „čvrstim“ pred svojim protivnicima i javnim mnjenjem.¹⁰⁰ Ideološka obojenost ovakvih ocena jasno se vidi iz dve činjenice. Prvo, autori koji daju ovakve ocene nikada ne kažu šta je to zapravo loše u želji Rusije da bude velika sila, a u isto vreme se nimalo ne osvrću na američku opsednutost statusom supersile i svetskom hegemonijom. Drugo, iako ovi autori priznaju da i u SAD postoje određeni imperativi unutrašnje politike koji otežavaju dogovor sa Rusijom oko protivrakete odbrane – pre svega rigidnost Republikanaca u Kongresu prema ustupcima u ovoj oblasti – oni o njima govore kao o normalnom stanju stvari i uopšte ih ne osuđuju kao što to čine kada je unutrašnja politika Rusije u pitanju.

Ako smo utvrdili šta je uzrok nemogućnosti Rusije i SAD da se sporazumeju o protivraketoj odbrani, ostaje da odgovorimo i na drugo pitanje – zašto je protivraketa odbrana uopšte tako značajan problem, koji onemogućava približavanje dveju sila? Odgovor je – ona i nije u toj meri značajna, već se tako čini zbog velike prisutnosti i konstantnosti ovog problema u rusko-američkim odnosima. Daleko od toga da je odsustvo dogovora o protivraketoj odbrani ključni uzrok izostanka rusko-američkog približavanja – videli smo šta su pravi uzroci – ali uporno neresavanje ovog problema čini da on sve vreme bude prisutan na dnevnom redu rusko-američke diplomatije, čime se stiče pogrešan utisak o prvorazrednom značaju ovog problema. Da je tako, svedoči činjenica da problem protivrakete odbrane uvek bude bačen u drugi plan kada između Rusije i SAD iskrse neki drugi, veći, a manje stalno prisutan problem. Napravimo jedan misaoni eksperiment. Da li iko misli da bi u slučaju izbijanja građanskog rata u Ukrajini pitanje protivrakete odbrane uopšte bilo pominjano u medijskim rubrikama o rusko-američkim odnosima?

ZAKLJUČAK

Problem protivrakete odbrane decenijama je prisutan u odnosima Sjedinjenih Država i Rusije, a naročitu pažnju privlači u poslednjih nekoliko godina, sa američkim planovima o protivraketoj štiti u Srednjoj i Istočnoj Evropi. Ipak, ovo

100 Videti: Mikhail Tsypkin, “Russian politics, policy-making and American missile defense”, *International Affairs*, Vol. 85, No. 4, 2009, pp. 781-799.

pitanje nije i najznačajnije na dnevnom redu rusko-američkih odnosa, a svakako nije primarni uzrok odustva približavanja dvaju bivših hladnoratovskih suparnika. Uzrok leži u nastojanju SAD kao jedine preostale supersile da uspostave svetsku hegemoniju, čemu Rusija pruža otpor jer želi da zadrži status nezavisne velike sile kao jednog od centara moći u multicentričnom međunarodnom sistemu. U tom svetlu treba posmatrati i odsustvo rešavanja problema protivrakete odbrane, koju Rusija vidi kao deo šireg korpusa mera Vašingtona usmerenih protiv nje, što protivraketa odbrana indirektno i jeste, kao sredstvo „čišćenja“ „otpadničkih“ država koje su samo usputna stanica u pohodu SAD ka Rusiji. Kako onda u svetlu rečenog vidimo perspektive za rešavanje ovog problema i eventualno približavanje SAD i Rusije u budućnosti?

Odgovor bismo mogli tražiti u drugoj „običnoj“ velikoj sili, pored Rusije – Kini. Kina ima relativno mali nuklearni arsenal i specifičnu nuklearnu strategiju koja ne podrazumeva prvu upotrebu ovog naoružanja. Ako američka protivraketa odbrana tehnološki ne može da se suprotstavi Rusiji, a za suprotstavljanjem „otpadničkim“ državama realno nema potrebe (pogotovo ako dogovor sa Iranom bude sproveden), sva je prilika da bi u bliskoj budućnosti mogla da bude posmatrana kao primarno usmerena protiv Kine, kao deo širih mera „obuzdavanja“ (*containment*) istočnoazijskog džina. Ovde leži prilika za približavanje Rusije i SAD, ukoliko bi one u jednom trenutku procenile da im je Kina veća pretnja nego što su njih dve međusobno. U tom slučaju bi SAD mogle da napuste politiku svetske hegemonije i usredsrede se na defanzivnu akciju protiv rastuće Kine, gde bi im Rusija bila značajan saveznik. Deo tog rusko-američkog savezništva mogla bi da bude i protivraketa odbrana. Praksa u poslednje vreme pokazuje da Kina, za razliku od Rusije, pre svega zahvaljujući svom vrtoglavom ekonomskom rastu, ima kapacitet da postane druga supersila i ugrozi američku poziciju broj jedan, kao i da su mere SAD usmerene na njeno obuzdavanje već u toku. Šta kaže teorija? Dve teorije koje smo primenili nude protivrečne odgovore. Prema ofanzivnom realizmu, SAD će svakako morati da obuzdavaju Kinu, jer jednom kada ona postane pol moći, težiće regionalnoj hegemoniji i rivalstvu sa Amerikom. Prema performativnoj teoriji, pak, Kina će bez obzira na svoj rast ostati defanzivna sila usmerena na sebe, jer je to usađeno u njen identitet koji se konstituisao i reprodukovao u trajanju od više hiljada godina. Koja će se od dve teorije pokazati ispravnom znaćemo nakon što praksa bude dala dovoljno materijala, a to će se verovatno desiti tek nakon što Kina po ekonomskoj moći sustigne SAD. U međuvremenu će rusko-kinesko-američki trougao, a u okviru njega problem protivrakete odbrane, biti polje vredno naučnog proučavanja.¹⁰¹

101 Za početak, o rusko-kinesko-američkom trouglu i ulozi protivrakete odbrane u tom kontekstu, videti: Алексей Арбатов и Владимир Дворкин, *Большой стратегический треугольник*, Московский центр Карнеги – Фонд Карнеги за международный мир, Москва, Март 2013.

LITERATURA

Naučni članci i knjige

1. Арбагов, Алексей и Владимир Дворкин, *Большой стратегический треугольник*, Московский центр Карнеги – Фонд Карнеги за международный мир, Москва, Март 2013.
2. Blechman, Barry and Jonas Vaicikonis, “Unblocking the road to zero: US-Russian cooperation on missile defenses“, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 66(6), 2010, pp. 25-35.
3. Bowen, Wyn Q, “Missile defence and the transatlantic security relationship“, *International Affairs*, Vol. 77, No. 3, July 2001, pp. 485-507.
4. Campbell, David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1998 (revised edition).
5. Cimbala, Stephen J, *Shield of Dreams: Missile Defense and U.S.-Russian Nuclear Strategy*, Naval Institute Press, Anapolis, 2008.
6. Duus, Henning P, “Deterrence and a Nuclear-Armed Iran“, *Comparative Strategy*, No. 30, 2011, pp. 134-153.
7. Dvorkin, Vladimir, “Threats Posed by the U.S. Missile Shield“, *Russia in Global Affairs*, No. 2, April-June 2007, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_8539_21/2/2014
8. Glaser, Charles L. and Steve Fetter, “National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy“, *International Security*, Vol. 26, No. 1, Summer 2001, pp. 40-92.
9. Gordon, Philip H, “Bush, Missile Defence and the Atlantic Alliance“, *Survival*, Vol. 43, No. 1, Spring 2001, pp. 17-36.
10. Hildreth, Steven A. and Carl Ek, “Ballistic Missile Defense: Historical Overview“, Library of Congress Congressional Research Service, Washington DC, 2007.
11. Hildreth, Steven A. and Carl Ek, “Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe“, Library of Congress Congressional Research Service, Washington DC, 2009.
12. Hildreth, Steven A. and Carl Ek, “Missile Defense and NATO’s Lisbon Summit“, Congressional Research Service, Washington DC, 2011.
13. Hynek, Nik, “Missile Defence Discourses and Practices in Relevant Modalities of 21st Century Deterrence“, *Security Dialogue*, Vol. 41, No. 4, August 2010, pp. 435-459.
14. “Is Nuclear Zero the Best Option: The Great Debate – Sagan vs Waltz“, *The National Interest*, September/October 2010, pp. 88-96.
15. Lewis, George, Lisbeth Gronlund and David Wright, “National Missile Defense: An Indefensible System“, *Foreign Policy*, No. 117, Winter 1999-2000, pp. 120-131, 134-137.
16. Lewis, George N. and Theodore A. Postol, “The European missile defense folly“, *Bulletin of Atomic Scientists*, Vol. 64, No. 2, May/June 2008, pp. 32-39, 61.
17. Mankoff, Jeffrey, “The politics of US missile defense cooperation with Europe and Russia“, *International Affairs*, Vol. 88, No. 2, 2012, pp. 329-347.

18. Mearsheimer, John J, “Imperial by Design“, *The National Interest*, January/February 2011, pp. 16-34.
19. Mearsheimer, John J, *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001.
20. Petrović, Dragan i Bogdan Stojanović, *Ravnoteža nuklearne moći SAD i Rusije (SSSR)*, Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2012.
21. Powell, Robert, “Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation, and National Missile Defense“, *International Security*, Vol. 27, No. 4, Spring 2003, pp. 86-118.
22. Sagan, Scott, Kenneth Waltz and Richard K. Betts, “A Nuclear Iran: Promoting Stability or Courting Disaster?“, *Journal of International Affairs*, Vol. 60, No. 2, Spring/Summer 2007, pp. 135-150.
23. Schaffer, Marvin Baker, “Missile Defense: Follow-on to European Phased Adaptive Approach“, *Joint Force Quarterly*, Issue 71, 4th quarter 2013, pp. 90-94.
24. Trapara, Vladimir, “National Security Strategies of Russia (2009) and the United States (2010): A New Stage in the Reproduction of Incompatible National Identities“, *The Review of International Affairs*, Vol. 64, No. 1149, January-March 2013, pp. 5-34
25. Trapara, Vladimir, „Odnosi Sjedinjenih Država i Rusije u Obaminom drugom mandatu“, *Međunarodna politika*, god. 64, br. 1151, jul-septembar 2013, str. 51-66.
26. Trapara, Vladimir, „Perspektive nuklearnog razoružanja u svetlu protivrečnih strategija nuklearnih sila“, *Međunarodna politika*, god. 63, br. 1145, januar-mart 2012, str. 110-126.
27. Tsypkin, Mikhail, “Russian politics, policy-making and American missile defense“, *International Affairs*, Vol. 85, No. 4, 2009, pp. 781-799.
28. Waltz, Kenneth N, “Nuclear Myths and Political Realities“, *The American Political Science Review*, Vol. 84, No. 3, September 1990, pp. 731-745.
29. Waltz, Kenneth N, “Why Iran Should Get the Bomb“, *Foreign Affairs*, Vol. 91, Issue 4, Jul/Aug 2012.
30. Weitz, Richard, “US Missile Defense: Closing the Gap“, *World Affairs*, July/August 2013, pp. 80-87.
31. Wilkening, Dean A, “Does Missile Defence in Europe Threaten Russia?“, *Survival*, Vol. 54, No. 1, February-March 2012, pp. 31-52.

Periodika i dokumenti

1. “A Better Missile Defense for a Safer Europe“, by Robert M. Gates, *International New York Times*, September 20, 2009, Internet, <http://www.nytimes.com/2009/09/20/opinion/20gates.html> 13/2/2014
2. “Anti-missiles in Europe: unneeded, ineffective, harmful“, *RT*, May 19, 2009, Internet, <http://rt.com/politics/anti-missiles-in-europe-unneeded-ineffective-harmful/> 12/2/2014
3. “Fact Sheet on U.S. Missile Defense Policy: A ‘Phased, Adaptive Approach’ for Missile Defense in Europe“, The White House – Statements and Releases, Internet,

- http://www.whitehouse.gov/the_press_office/FACT-SHEET-US-Missile-Defense-Policy-A-Phased-Adaptive-Approach-for-Missile-Defense-in-Europe/ 13/2/2014
4. "Interview to Polish media", President of Russia – News, December 6, 2010, Internet, <http://eng.kremlin.ru/news/1417> 13/2/2014
 5. "It's either common missile defense or new arms race – Medvedev", by Robert Bridge, *RT*, November 30, 2010, Internet, <http://rt.com/politics/medvedev-missile-defense-race/> 13/2/2014.
 6. "Lavrov: no need for European missile defense shield if Iran deal a success", *RT*, November 25, 2013, Internet, <http://rt.com/news/lavrov-missile-shield-iran-265/> 7/2/2014
 7. "Medvedev outlines measures to counter Western missile defense", *RT*, November 23, 2011, Internet, <http://rt.com/politics/official-word/missile-defense-medvedev-offensive-051/> 13/2/2014.
 8. "Medvedev warns of arms race by 2020 without agreement on missile defense", by Robert Bridge, *RT*, May 27, 2011, Internet, <http://rt.com/politics/medvedev-france-obama-g8-summit/> 13/2/2014.
 9. "Moscow dismisses plan for US shield in Russia", *RT*, June 12, 2009, Internet, <http://rt.com/usa/moscow-dismisses-plan-for-us-shield-in-russia/> 12/2/2014
 10. "NATO rules out joint defense with Russia", *RT*, February 15, 2011, Internet, <http://rt.com/politics/appathurai-nato-missile-afghanistan/> 13/2/2014
 11. "Obama caught on mic: 'After my election I have more flexibility' (VIDEO)", *RT*, March 26, 2012, Internet, <http://rt.com/usa/obama-caught-medvedev-president-502/> 14/2/2014
 12. "Obama Offered a Deal to Russia in Secret Letter", by Peter Baker, *International New York Times*, March 2, 2009, Internet, http://www.nytimes.com/2009/03/03/washington/03prexy.html?_r=1& 12/2/2014
 13. "Parliament approves terms of Russia's quitting New START", *RT*, January 14, 2011, Internet, <http://rt.com/politics/duma-russia-new-start/> 13/2/2014
 14. "Presidential Address to the Federal Assembly", President of Russia, December 12, 2013, Internet, <http://eng.kremlin.ru/news/6402> 7/2/2014
 15. "Presidential post: Putin's response to Obama letter to be 'mailed' soon", *RT*, May 15, 2013, Internet, <http://rt.com/politics/obama-putin-letter-composed-310/> 14/2/2014
 16. "Remarks by President Barack Obama: Hradcany Square, Prague, Czech Republic", The White House – Speeches and Remarks, April 5, 2009, Internet, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered 13/2/2014
 17. "Romney: Russia is our number one geopolitical foe", *CNN*, March 26, 2012, Internet, <http://cnnpressroom.blogs.cnn.com/2012/03/26/romney-russia-is-our-number-one-geopolitical-foe/> 14/2/2014

18. "Russia compares U.S. missile plans to Cuban crisis", *RT*, October 27, 2007, Internet, <http://rt.com/news/russia-compares-us-missile-plans-to-cuban-crisis/> 11/2/2014
19. "Russia hits Latin American trail as US remains mute on missile defense", by Robert Bridge, *RT*, February 17, 2010, Internet, <http://rt.com/usa/russia-latin-american-us/> 13/2/2014
20. "Russia threatens to quit START as US deploys Aegis destroyer to Spain", *RT*, February 2, 2014, Internet, <http://rt.com/news/destroyer-us-poland-start-treaty-530/> 7/2/2014
21. "Russia will use nukes in case of a strike", *RT*, December 11, 2013, Internet, <http://rt.com/politics/nuclear-strike-attack-rogozin-053/> 7/2/2014
22. "Senate approves nuclear arms pact", *CNN*, December 22, 2010, Internet, <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/12/22/start/index.html> 13/2/2014
23. "Talks to resume on missile defence", *RT*, November 12, 2008, Internet, <http://rt.com/news/talks-to-resume-on-missile-defence/> 11/2/2014
24. "The U.S.-Russian Reset in Recess", by Dmitri Trenin, *The New York Times*, November 29, 2011, Internet, <http://www.nytimes.com/2011/11/30/opinion/the-us-russian-reset-in-recess.html> 14/2/2014
25. *Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems (ABM Treaty)*, Internet, <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abm/abm2.html> 10/2/2014
26. "Twists and Turns on Way to Arms Pact with Russia", by Peter Baker, *The New York Times*, March 26, 2010, Internet, <http://www.nytimes.com/2010/03/27/world/europe/27start.html> 13/2/2014
27. "US drops key European missile defense component", *RT*, March 16, 2013, Internet, <http://rt.com/news/us-cancels-missile-interceptors-350/> 14/2/2014
28. "US to deploy ABM systems in Europe despite P5+1 deal with Iran", *RT*, December 17, 2013, Internet, <http://rt.com/news/hagel-shoigu-missile-defense-356/> 7/2/2014
29. "Warsaw simmers as Moscow enjoys reset with America", by Robert Bridge, *RT*, October 7, 2009, Internet, <http://rt.com/usa/warsaw-simmers-moscow-reset/> 13/2/2014
30. "We should not be fooled by NATO's 'defense plan' – Russia's envoy to alliance", *RT*, December 8, 2010, Internet, <http://rt.com/politics/nato-rogozin-defense-plan/> 13/2/2014

Vladimir TRAPARA

**MISSILE DEFENSE AS AN ISSUE
IN RUSSIA–UNITED STATES RELATIONS**

ABSTRACT

The history of missile defense as an issue in Russia-U.S. relations is already several decades long. Its current phase began in 2007 with the U.S. decision to deploy its missile defense system in Central and Eastern Europe. In this paper, a summary of the most significant moments in missile defense development is offered being followed by the analysis of the issue regarding its technological and political aspects. The basic argument is that the absence of Russian-American deal on this issue is caused by the U.S. general policy that is aimed at depriving Russia of its independent great power status, which it does not want to give up. The U.S. missile defense, although technologically incapable of hurting Russia, is seen by the latter as part of a broader scope of Washington's measures aimed against it. Meanwhile, as the means of the American "cleansing" of the "rogue" regimes missile defense indirectly threatens Russia accelerating its strategic encirclement. The possibility of overcoming this issue as well as the U.S.-Russian rapprochement is seen as a common threat which could be posed by the rising China.

Key words: Missile defense, nuclear weapons, Russia, United States, "rogue" states.